

A MAGYAR JOGÁSZKÉPZÉS 2015-BEN – A JOGI KAROK HELYZETE*

A fejezet a hazai jogászképzésről, elsősorban a jogi karok működéséről ad láttelepet. Ehhez először a magyar jogászképzések történetét ismerteti a kezdetektől a rendszerváltásig, majd az utóbbi huszonöt év jellemző folyamatait mutatja be. Az áttekintés nagyban támaszkodik statisztikai adatokra, és végigkövet néhány olyan témát, amelyek meghatározóak a legutóbbi időszak vitáiban is. A túlképzésről szóló érvelés sem új keletű, azonban az erről szóló okfejtést a szerző ma nem látja megalapozottnak. A pályakövetési adatok és a frissdiplomások között végzett felmérések alapján a jogi diploma továbbra is jó befektetés, és a létszám adatok egyik releváns szempont szerint vizsgálva sem tekinthetőek kiugrónak. A Bologna-folyamattal szembeni ellenállás szintén fontos része a jogi karok jövőjéről folyó hazai vitáknak. A nemzetközi nyitást, átjárhatóságot tekintve a jogászképzés a legtöbb más hazai képzéshez képest jelentős lemaradásban van. A többszintű képzés bevezetése, vagyis az osztatlan képzés felváltása az alapképzésből és a mesterképzésből álló egyetemi képzésekkel nemcsak az átjárhatóságot növelné, de az ellenzők által felvetett több kérdésre (specializáció, szelekció, szélesebb társadalomtudományi megalapozás) is választ adhatna. Az átállással kapcsolatos eredeti félelmek egy része időközben ráadásul megvalósult, az állami finanszírozás radikálisan csökkent, ez hatással volt a jelentkezők létszámára, megjelentek jogi tárgyú alapképzések és mesterképzések is. A nagyobb létszámú kari működés fenntartásáért vívott küzdelem, a létszámnövekedés időszakának lezárulta után talán elérkezett a képzés tartalmi újragondolásának ideje. Ez viszont nem történhet az érintettek, elsősorban a hazai jogi karok akaratával szemben, melyeknek egyúttal felelőssége is, hogy keressék a jogászképzés fejlesztésének lehetőségeit – jelen írás ehhez kíván hozzájárulni. A hazai képzés története és a külföldi példák áttekintése számos kérdésben támpontul szolgálhat. Mindeközben az utóbbi évek változásai nem az együttműködés légkörét erősítették, hanem az állami (pénzügyi) szerepvállalás csökkenése mellett – paradox módon – a központosított döntéshozatalt tették vezérlő elvvé. Ez egyszerre sodorja veszélybe a tervezhetőségi és esélyegyenlőségi szempontokat. Utóbbi, a tágabb közpolitikai környezettel együtt, kétségessé teszi, hogy a jogászképzés betöltse hagyományos társadalmi funkcióját, a mobilitás erősítését.

* A tanulmány korábbi verziójához érkezett észrevételekért köszönettel tartozom Bencze Mátyásnak, Fleck Zoltánnak és Schweitzer Gábornak, továbbá a Jogtudományi Intézetben tartott műhelykonferencia-előadást követő vita résztvevőinek.

A Magyarországon sokszor mintaadónak tekintett német jogászképzés aktuális kihívásait tekintette át egy 2012-es jelentés. Az oktatás céljainak összefoglalása szerint:

A végzett hallgatóknak tisztában kell lenniük a gyakorlattal, képessé kell válniuk arra, hogy közreműködjenek a gyakorlatban, szerződéseket kössenek, eljárásokat kezdeményezzenek, tisztában legyenek a jogászai tevékenység tudományos és szakmai korlátaival, képesek legyenek reflektáltan bekapcsolódni a jogpolitikai vitákba.¹

Ez a rendkívül összetett, gyakorlati és elméleti tudással, jogi ismeretekkel és tágabb társadalmi kitekintéssel és felelősséggel felvértezett jogászok képzését célzó küldetésnyilatkozat jól leírja a magyar jogászképzés feladatait is. Az alábbi fejezet a jogászképzés hazai helyzetéről ad áttekintést, hangsúlyosan támaszkodva a képzésről elérhető adatokra, illetve a képzés átalakítása körüli vitákban elhangzó érvekre.

A tanulmány a területi korlátokra tekintettel számos kérdést nem vagy csak érintőlegesen tárgyal. Sem a jogászképzés történetét, sem a felsőoktatást tágabban érintő átalakításokat, a tandíj és a bolognai rendszer bevezetése körüli vitákat, érveket nem tudja részleteiben ismertetni. Itt az olvasót elsősorban a hivatkozott irodalom segítheti.² A fejezet kifejezett célja azonban, hogy láttelelet adjon a jogi oktatás hazai tendenciáiról, legfontosabb jelenségeiről, honnan jött, hol jár, és merre tart a magyarországi jogászképzés, az egyes kérdések súlyozásánál figyelembe véve az aktuális vitákat.

A fejezet első része olyan adatokat, ismereteket foglal össze, amelyek segítenek, hogy képet alkossunk a hazai jogászképzés helyzetéről, kezdve annak történetével, majd elsősorban a számokon keresztül mutatja be a képzést jellemző újabb trendeket. Végül a dolgozat néhány olyan témát vizsgál, amely komolyabb vita tárgyát képezte és képezi, így a kétosztatú képzés bevezetésének lehetőségét, a finanszírozás kérdéseit vagy az államtudományi doktori cím létrehozását.

1. TÉNYEK A HAZAI JOGÁSZKÉPZÉSRŐL

1.1. A JOGÁSZKÉPZÉS INTÉZMÉNYEI

Hazánkban jelenleg nyolc felsőoktatási intézményben lehet állam- és jogtudományi képzésre jelentkezni, valamennyi esetben egy-egy egyetem állam- és jogtudományi kara – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem esetében „Jog- és Államtudomány

¹ A német tudományos tanács 2012 novemberében közzétett, a jogtudomány és jogászképzés fejlődési irányairól szóló tanulmányát és ajánlását ismerteti SÓLYOM Péter: „Az európai jogtudomány felé – A német tudományos tanács ajánlásai az oktatás és a kutatás fejlesztéséről” *Pro Futuro* 2014/2. 58–59. Az eredeti dokumentumot lásd Wissenschaftsrat: *Perspektiven der Rechtswissenschaft in Deutschland. Situation, Analyse, Empfehlungen* 2012. november 9. Hamburg, www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/2558-12.pdf.

² Különösen a képzésen oktatott tárgyak alakulása érne meg külön tanulmányt, ahogyan a kezdeti, egyházjog-centrikus oktatás az abszolutista állam szolgálatába szegődik, majd egyre szélesebb körű ismereteket ölel fel – az 1874-es reform pl. francia minta alapján –, egészen a mai, szélesebb körű társadalomtudományi, szaknyelvi és technikai ismereteket is magában foglaló képzési struktúráig. A francia mintára pl. lásd Peró Ernő: *Jogakadémiák a 20. században* [PhD-értekezés] (Debrecen: Debreceni Egyetem 2003) 17.

Kar” – indítja a szakot. A nyolc egyetemből 2013 óta a kormány döntése alapján három „kiemelt felsőoktatási intézmény” (Debreceni Egyetem, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem), továbbá a nyolcból négy „kutatóegyetem”-nek minősül (a korábban felsorolt három egyetem mellett a Pécsi Tudományegyetem).³ Ez a kiemelt státusz történelmi előzményekhez is köthető, hagyományosan a jogi kar hozzátartozott az „universitas” megjelöléshez, ennek hiányában a pápai elismerést sem kaphatta meg az intézmény. Az alábbi táblázat bemutatja a jelenleg működő jogi karokat, jelezve azok történelmi előzményeit.

1. táblázat. A magyar jogi karok listája, történelmi előzményekkel (a korábbi dátum nem minden esetben jelez jogfolytonosságot)

<i>Egyetem neve(i), alapítása</i>	<i>Jogi kar alapítása</i>
Eötvös Lóránd Tudományegyetem (1921–1950-ig Pázmány Péter T.e., 1777 előtt Nagyszombaton)	1667
Szegedi Tudományegyetem (1881–1940-ig Ferencz József T.e., majd Horthy Miklós T.e. és 1962–1999-ig József Attila T.e., 1921 előtt Kolozsváron)	1774, egyetemi: 1872
Debreceni Tudományegyetem (1911; 1918–1945-ig Tisza István T.e., majd Debreceni T.e., és 1952–2000-ig Kossuth Lajos T.e.)	1742, egyetemi: 1912/14
Pécsi Tudományegyetem (1912/14-től Erzsébet T.e. Pozsonyban, 1921–23-tól Budapest után Pécsen, később Pécsi Egyetem, 1982–2000-ig Janus Pannonius T.e., 1367-es előzmény)	1833, egyetemi: 1923
Miskolci Tudományegyetem (1949-től, 1735-ös selmechányai előzménnyel)	1981
Széchenyi István Egyetem (1718/1968)	1718, egyetemi: 1995/2002 (ELTE, majd önálló)
Pázmány Péter Katolikus Egyetem (1635/1992)	1995
Károli Gáspár Református Egyetem (1993)	1998

Források: A szövegben jelzett (jog)történelmi munkák

A jogászképzés jelenét, illetve a jövőjéről folyó gondolkodást meghatározza annak múltja. A vitákban is gyakran szerepelnek érvek, amelyek a történelmi előzményekre alapozva védenek egy-egy álláspontot, jellemzően, bár nem szükségszerűen, a fennálló rendszer védelmében. Az áttekintés első része a magyar jogi oktatás történetéről ad képet, elsősorban az intézményekre fókuszálva.

³ MTI: „Itt a lista: ezek az egyetemek és főiskolák kaptak kutató és kiemelt címet” 2013. február 8., eduline.hu/felsooktatas/2013/2/8/Itt_a_lista_ezek_az_egyetemek_es_foiskolak_32WXJZ.

1.2. A HAZAI JOGÁSZKÉPZÉS TÖRTÉNETE

1.2.1. A MAGYARORSZÁGI JOGÁSZKÉPZÉS: A KEZDETEKTŐL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG

Az első magyarországi jogászképzés 1667-ben a harminckét évvel korábban Pázmány Péter által alapított katolikus egyetemen, a mai Szlovákia területén, Nagyszombaton indult meg, az egyetem másik két – bölcsészeti és teológiai – karához képest alacsonyabb látogatottsággal.⁴ Utóbbi részben arra vezethető vissza, hogy a képzés a gyakorlatban kevésbé hasznosítható elméleti ismereteket adott át (kezdetben csak egyházjogot és római jogot), és a bírói vagy ügyvédi működéshez nem is kellett egyetemi jogi végzettség.⁵ Az alapítást megelőzően az egyetemi jogi végzettséget kizárólag külföldön lehetett szerezni. A jogi kar létrehozása a korban fontos volt magának az egyetemnek is, mert a – Nagyszombaton már létező – bölcsészeti és teológiai kar mellett az orvosi és a jogi kar működése volt a pápai elismerés feltétele, ekkor vált valóban egyetemessé a képzés, *universitasszá*, egyetemmé az intézmény. Az első magyar jogi kar Lósy Imre és Lippay György primások harmincezer forintos alapítványának köszönhette létét.⁶

Az egyetemi jogi képzés ugyanakkor nem az egyetlen formája volt a jogásszá válásnak. A 17–18. században a jogi oktatást elsősorban az egyházi igények és fejlemények határozták meg, és alapvetően az ellenreformációra adott reakcióként jelent meg az egyetemen kívüli jogi oktatás, amikor protestáns gimnáziumok a filozófia mellett jogot oktattak a gimnáziumi évfolyamokat követően – például már a nagyszombati jogi kar megalapítása előtt két évvel Eperjesen, a tízosztályos alakított evangélikus gimnáziumban.⁷

Az abszolutizmus kora a növekvő állami befolyással a (jogi) felsőoktatásban is megjelent, a képzést 1760 ősztől szabályozta királyi rendelet. A nagyszombati egyetem államosítására került sor 1769-ben.⁸ Az államosítás egyúttal azt is jelentette, hogy a finanszírozásért is a kincstár vállalt felelősséget.⁹ A központosítás földrajzi értelemben is szinte párhuzamosan zajlott, amikor 1777-ben Budára költözött a kar. A költő-

⁴ PETŐ (2. lj.) 11. Mezey Barna viszont azt jegyzi meg, hogy a jogi kar „rangban közvetlenül a teológiai kar után következett”. MEZEY Barna: „Nagyszombattól Budapestig. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara (1667–2002)” in TAKÁCS Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal-beszélgetések* (Budapest: ELTE ÁJK 2003) 139. A hallgatói létszámnak megfelelően az oktatók sem voltak túl sokan: „A tanári létszám alacsony: az 1686-tól rendszeressé váló hazai jogi oktatás egyetlen tanára Koller Ferenc volt, s csak 1696-ban csatlakozott hozzá Bencsik Mihály. 1766-ban is még csak két tanára volt a hazai jognak: Nitray Gábor és Zelenay János.” MEZEY Barna: „Egyetemek és jogakadémiák. A jogi oktatás kezdetei és fejlődésének tendenciái Magyarországon” *Győri Tanulmányok* 1998/20. 7–17. Az itt idézett rész elérhető: majt.elte.hu/Tanszettek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/egyetemijogikepzes.htm.

⁵ MEZEY 1998 (4. lj.).

⁶ MEZEY 2003 (4. lj.) 139.

⁷ PETŐ (2. lj.) 11.

⁸ 1773-ban az egyetemet korábban működtető jezsuita rend is feloszlik, XIV. Kelemen pápa döntése folytán.

⁹ MEZEY 2003 (4. lj.) 140.

zés mellett egyik érv az volt, hogy a Kúria Pesten működött.¹⁰ A felvilágosult uralkodó, Mária Terézia a budai költözést elősegítendő, a számára előkészített budai várat ajánlotta fel az átköltöző egyetem számára,¹¹ majd később, II. József döntése folytán költözött a jogi kar Pestre, először a Ferenciek terére, 1783-ban, majd 1805-ben jelenlegi helyére, a pálosok kolostorába.¹²

A jogi kart alapító okirat kétéves képzést írt elő (1667). 1760-ban is maradt ez a forma, azzal, hogy a képzés három év alatti befejezése is megengedetté vált.¹³ Az 1775-ös „*Planum juridiciae facultatis*” már hároméves képzést írt elő.¹⁴ Az egységesítő tendenciákkal a jozefinista időszakban megjelent az átjárhatóság célja. Ennek keretében számos osztrák polgár kérte, hogy Pesten tehesse le doktori szigorlatát – mivel eközben az érdemi egységesítés elmaradt, Pesten, „szemben a bécsi két esztendővel, három hónap alatt doktori címhez lehetett jutni”.¹⁵ (Hasonló folyamat játszódott le a dualizmusban, amikor az alapvizsgák után a szigorlatokat sok pesti hallgató inkább Kolozsváron tette le.)¹⁶

Az államosítás számos változást hozott: „Az egyetem élére főigazgató került, a vezetést az újonnan felállított *consistorium* végezte, amelynek tagjait már az uralkodó nevezte ki.”¹⁷ Az állami figyelem mindenre kiterjedt, ezért például „az előadásjegyzeteket, tananyagokat és a vizsgálati tételket meg kellett küldeni a Helytartótanácsnak.”¹⁸ Mindezzel „lényegében kísérlet történt az egész tisztviselőképzés centralizálására, az állami irányítás növelésére”.¹⁹ Az ún. új Ratio Educationis 1786-tól részletesen előírta, hány előadás tartandó és mikor, összességében rendkívüli módon szűkítve az egyetem mozgásterét.²⁰ Az új szabályozás már érvényesítette az államigazgatás igényeit, például a kamarális tanszék felállításával vagy a tananyag meghatározásával.²¹ (A Politialis és Cameralis Tanszék pedig eredetileg nem is a jogi, hanem a bölcsészkaron indult.)²² A jogászképzés célja a Ratio Educationis szerint, hogy a „királynak és a hazának alkalmas tisztviselőket képezzen”. Az abszolutista uralkodói reformok révén a Budára költözéssel „1779-től már a

¹⁰ FRIML Aladár: „Az első Ratio Educationis” in *Az 1777-iki Ratio Educationis* [ford. és jegyzetekkel ellátta FRIML Aladár] (Budapest: Pedagógia Könyvtár, Kath. Középkolai Tanáregyesület 1913) 15–16. A szöveg elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban: mek.oszk.hu/06500/06559/06559.pdf.

¹¹ Ezt megkönnyítette, hogy egyébként sem volt tervben, hogy a királyi család tartósan Budán lakjon. Szőgi László: „A nagyszombati egyetem jogi karának Budára költözése” in TAKÁCS (4. lj.) 5.

¹² MEZEY 2003 (4. lj.) 142.

¹³ MEZEY 2003 (4. lj.) 155.

¹⁴ MEZEY 2003 (4. lj.) 152.

¹⁵ MEZEY 2003 (4. lj.) 142.

¹⁶ A számokból ez jól követhető: Budapest, 1901: 3854 hallgató, 1565 szigorlat; Kolozsvár: 1036 hallgató, 2500 szigorlat. MEZEY 2003 (4. lj.) 177.

¹⁷ Szőgi (11. lj.) 4.

¹⁸ MEZEY 2003 (4. lj.) 140.

¹⁹ PETŐ (2. lj.) 13.

²⁰ MEZEY 2003 (4. lj.) 143.

²¹ *Ratio Educationis* (A nevelés és az egész oktatásügy rendje), II. rész, A tanulmányok tervezete és tantárgyai, IV. szakasz, A magyarországi királyi akadémiák, VI. fejezet, Az akadémiai tanfolyam tekintettel a jogi tantárgyakra, azaz a jogi tanfolyamról különösen, CLXXXIV-CXCII. §§. A magyar szöveg: FRIML (10. lj.).

²² Az 1769-es alapítás után 1777-ben került át a tanszék a jogi karra. TEMESI István: „A közigazgatási dolgozók képzésének története” *Magyar Közigazgatás* 2011/3. 93.

reformált hároméves jogi kari képzés indult meg”, az 1780/81-es tanévben „a három évfolyamon összesen 90 jogász hallgató végezte tanulmányait”.²³ A karon cenzúrabizottság működött, hiszen az egyetem végezte a hazai iskolákban használt tankönyvek cenzúrázását, mint ahogyan a jogakadémiák tananyagát is felügyelte az 1806-os új Ratio Educationis szerint.²⁴

Mária Terézia, illetve II. József rendszerező tevékenysége révén alakult ki intézményes kapcsolat az egyetemi szintű jogi oktatás és a jogakadémiák között. Az egyházi, különösen a protestáns jogakadémiák küzdelmei az egyenjogúságért az 1791. évi XXVI. tc.-kel vezetnek győzelemre, a felekezeti és királyi jogakadémiák működésének szabad működésével és a bizonyítványok érvényességének elismerésével. Ez a törvényi alap lényegében a jogakadémiák végleges megszűnéséig fontos hivatkozási alap lesz a megmaradásért folytatott vitákban.²⁵ Az ügyvédi vizsga feltétele már 1786-tól a jogi egyetemi vagy jogakadémiai végzettség.²⁶

Az egyetemi és az egyetemen kívüli jogászképzés párhuzamos megjelenésének korában a jogakadémiák a gyakorlat szempontjából nem másodlagos terepei voltak a jogászképzésnek. A református és protestáns jogi oktatás a 19. században a jogakadémiák formájában fénykorát éli.²⁷ Érdemes Pető Ernő szemléltető felsorolását idézni arról, hogy a jogakadémiák működésének korában milyen funkciókat tölthettek be akadémiát végzettek: Kossuth Lajos úgy vált ügyvéddé, hogy nem folytatott egyetemi tanulmányokat; Deák Ferenc ügyvéd, táblabíró és igazságügy-miniszter is volt, miután a győri jogakadémiát elvégezte (további jogakadémiát végzettek: „Berzeviczy Albert a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Bernolák Nándor igazságügy-miniszter, Moór Gyula, Ereky István, Magyary Géza stb. akadémikusok”).²⁸

A népszerű – mert előképzetség nélkül is gyorsan „jogképesítő” – jogakadémiák kezdetben a jogi egyetemnek lényegében alárendelten működtek.²⁹ Az új Ratio Educationis (1786) viszont inkább mellérendelt pozícióba helyezte az akadémiákat, amelyeknek képzési idejét egységesítette, a képzési rend is kevésbé tért el az egyetemétől, sőt a végzettség is ugyanolyan képesítést nyújtott.³⁰ A jogi akadémiákon folyó tanulmányok idejét az 1806-os Ratio Educationis három évben állapította meg,³¹ mivel azonban ez rendeleti formában jelent meg, ezt még hosszabb ideig, elsősorban a protestáns akadémiák esetében, figyelmen kívül hagyták, és a hároméves képzést csak 1861–62-től alkalmazták egységesen.³² Később, Trefort Ágost reformjai nyomán az egyetemi jelleg nélküli főiskolákon folyó képzést négy évre emelték, ezzel egyértelműen meghaladva a szakiskolai képzés szintjét.³³

²³ SZÖGI (11. lj.) 6.

²⁴ MEZEY 2003 (4. lj.) 147-148.

²⁵ PETŐ (2. lj.) 14.

²⁶ NAGY Zsolt: *A jogászképzés fejlődése és aktuális problémái* [PhD-értekezés] (Szeged: SZTE ÁJK 2005); megjelent: *Jogelméleti Szemle* 2006/2, jesz.ajk.elte.hu/nagy26.mht.

²⁷ PETŐ (2. lj.) 14.

²⁸ PETŐ (2. lj.) 19, ill. 8. vj.

²⁹ MEZEY 2003 (4. lj.) 141.

³⁰ MEZEY 2003 (4. lj.) 143.

³¹ FRIML (10. lj.) 30. Erre már korábban Mária Terézia is kísérletet tett. PETŐ (2. lj.) 13.

³² PETŐ (2. lj.) 17.

³³ FRIML (10. lj.) 30; PETŐ (2. lj.) 17.

A 19. század második felével az egyetem már nem látott el adminisztratív funkciót sem a jogakadémiák működésével kapcsolatban. Az 1874-es felsőoktatási reformok célkitűzése szerint a két képzési formát közelíteni kellett, és ez az átjárhatóság biztosítása, a vizsgák elismertetése révén meg is valósult. Azonban az átjárhatóság kultusztárcától származó elképzelése ütközött az igazságügyi kormányzat törekvéseivel, és utóbbi döntésével az ügyvédi vizsgák feltételévé az egyetemi végzettség vált,³⁴ amely a jogakadémiákon folyó képzés jelentéktelenné válását hozta magával. A jogakadémia tanárai közül az egyetemek tudtak válogatni, a hallgatói létszámot a kolozsvári egyetemi képzéssel együtt már jogakadémiák nélkül is kezelni lehetett. A második világháború utánra csak néhány felekezeti jogakadémia maradt, melyeket az 1948-as államosítás után 1949-ben szüntettek meg.³⁵

Közben, a kiegyezést követő időszakban, a jogakadémiák helyzetének bizonytalansága mellett megerősödött az egyetemek helyzete, 1872-ben elindult a jogi képzés a Kolozsvári (1881-től Ferencz József) Tudományegyetemen, majd 1914-ben Debrecenben és Pozsonyban.³⁶ Már korábban, a reformkorszak politikai törekvései között szerepelt az egyetemek védelme, ennek érdekében többek között az egyetemi politizálás visszaszorítása tűnt kívánatosnak.³⁷ Azonban ez sem tudta megakadályozni, hogy a tanítás nyelvének ügyében ne feszüljenek egymásnak az eltérő álláspontok. Az oktatók hagyományosan ellenálltak a magyar nyelv akadémiai hódításának, hiszen a tananyag latin volt (a német után 1791-ben állították vissza a tanítást nyelvévé).³⁸ A kar, először kormányzati nyomásra, később már önállóan is fellépett a magyar nyelv iránt elkötelezett szerveződésekkel szemben – már II. Lipót uralkodásának kezdetén volt rá példa, hogy a Helytartótanács jelezte a dékánnak, hogy a kormányserveknél az alkalmazás feltétele a magyar nyelv megfelelő ismerete. A képzés azonban csak az 1845/46-os tanévtől folyt magyarul, miután a tanári kar, melynek egy része nem is tudott magyarul, vonakodva elfogadta az erről szóló döntést.³⁹ A tannyelv váltással egy időben tértek át a károsnak ítélt osztályozásról a szöveges értékelésre. 1848-ban Eötvös József már nemcsak a szám szerinti osztályozást törölte el, de a szigorlatokat is, miközben növelte az autonómiát az oktatást érintő kérdésekben.⁴⁰

³⁴ 1874. évi XXXIV. tc. az ügyvédi rendtartás tárgyában. Az 5. § vonatkozó rendelkezése szerint: „Az ügyvédi vizsgára a vizsgáló bizottság csak azt bocsáthatja, ki kimutatja: 1. hogy valamely belföldi egyetemen a jogtudóságot elnyerte.”

³⁵ Az 1948. évi XXXIII. tc. („a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában”) rendelte el a még működő jogakadémiák államosítását, majd a 4105/1949. sz. kormányrendelettel szüntek meg végleg az egyetemen kívüli jogászokképzés intézményei. PETŐ (2. lj.) 196-197; MEZEY 2003 (4. lj.) 159.

³⁶ Az egyes jogi karok történetéről szóló összefoglalókat lásd a budai jogászokképzés 225. évfordulójára rendezett konferencia kötetében TAKÁCS (4. lj.); így: MEZEY 2003 (4. lj.) 139–184; BALOGH Elemér: „A kolozsvári-szegedi jogi kar története (1872–2002)” in TAKÁCS (4. lj.) 185–225; KAJTÁR István: „A pécsi Állam- és Jogtudományi Kar története (1923–2002)” in TAKÁCS uo. 226–230; SZABÓ Béla: „A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara” in TAKÁCS uo. 289–301.

³⁷ MEZEY 2003 (4. lj.) 144.

³⁸ MEZEY 2003 (4. lj.) 143.

³⁹ MEZEY 2003 (4. lj.) 144-145, 148. Lásd még ECKHART Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935. A Királyi Magyar Pázmány Péter-tudományegyetem története, II. köt.* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1936) 359–364.

⁴⁰ MEZEY 2003 (4. lj.) 145.

A nyelv körüli viták egy másik tendenciával is egybeesnek: a 18. század végével megindul a „szétfejlődés”, a korábban többé-kevésbé egységes európai jogász gondolkodásban és oktatásban egyre inkább a nemzeti keretek súlya válik döntővé.⁴¹ Magyarországon az 1855–60-as időszak elsősorban a nemzeti törekvések, az elosztórákosítással szembeni fellépés jegyében telt⁴² – az osztrák oktatási rendszer bevezetésére 1850-ben került sor, majd 1860-tól újra magyar nyelven folyt az oktatás.⁴³

Az előadások látogatása messze nem volt általános. Egyrészt „Mária Terézia rendelkezései óta lehetséges volt vizsgára jelentkezni, s azt letenni anélkül, hogy valaki nyilvános előadásokra járt vagy akárcsak beiratkozott volna”.⁴⁴ Ők voltak az „*in absentia*” vagyis a „mezei” jogászok, akik csak vizsgázni jártak be.⁴⁵ Nagyjából a hallgatók harmada járt be előadásokra, „másik részük [...] vagy megélhetéséért dolgozott, vagy pedig mulatozással töltötte az idejét”.⁴⁶ A kiegyezés utáni időszak létszám gondjait jól jelzi, hogy a névsorolvasás ötlete és hasonló intézkedések elsősorban azon buktak meg, hogy a kar nem hogy leültetni, de beengedni sem tudta a teljes hallgatói létszámot.⁴⁷ Tankönyv hiányában az oktatás elsősorban diktálást jelentett, ezt egészítette ki 1691-től a nyilvános vita, illetve a magánygyakorlat, majd a törvényszékek modellezése. A Helytartótanács 1788-as leírata támadta a szó szerinti tanulás módszerét, ehelyett a „megértésen alapuló” tudás mellett érvelve.⁴⁸

A társadalmi-gazdasági változások a jogászképzést sem hagyták érintetlenül. Mezey Barna ezt úgy foglalja össze, hogy „1890 után a kar története lényegében reformok és reformkísérletek története”.⁴⁹ Nőtt a képzés politikai jelentősége, a kormányzati szférába sokan érkeztek az egyetemről, az ott végzetek fontos szerepet tölthettek be a modern állam és jogrendszerének felépítésében, a felgyorsuló kodifikációban. Mindez egyúttal növelte a szakma, a képzés és a jogtudomány elismertségét is.⁵⁰

A jogi egyetemi képzésen belül a specializálódás („bifurkáció”) gondolata már a dualizmus korában megjelent. 1872-ben ebben a szellemben javasolta a kar a jogtudományi és államtudományi vizsgálatok kettős rendszerét. Végül 1874-ben a kormányzat szabályozta a szigorlatok rendszerét, két alapvizsgát az első és a második év végén kellett letenni (jogtörténet és római jog; jogbölcselet, magyar közjog, közigazdaságtan), majd a tanulmányok végén következett a további két államvizsga (államtudományi és jogtudományi vizsga).⁵¹

⁴¹ P. SZABÓ Béla: „Néhány adaptált (és adoptált) gondolat a jogászképzés jövőjéről (globalizálódás – európaizálódás)” in Siska Katalin – Szabó Krisztián (szerk.): *A jövőből tanulni. Néhány aktuális kérdés a jogvilágából* (Debrecen: DE ÁJK 2007) 137.

⁴² MEZEY 2003 (4. lj.) 146.

⁴³ NAGY Zsolt: „A magyar jogi oktatás történeti vázlata” *Jogelméleti Szemle* 2003/3, jesz.ajk.elte.hu/nagy15.html.

⁴⁴ MEZEY 2003 (4. lj.) 171.

⁴⁵ MEZEY 2003 (4. lj.) 171–172.

⁴⁶ MEZEY 2003 (4. lj.) 171.

⁴⁷ MEZEY 2003 (4. lj.) 171.

⁴⁸ MEZEY 2003 (4. lj.) 154.

⁴⁹ MEZEY 2003 (4. lj.) 161.

⁵⁰ MEZEY 2003 (4. lj.) 158.

⁵¹ MEZEY 2003 (4. lj.) 172.

Az 1889-es tizedik magyar jogászgűlés a jogászképzés egy örök dilemmáját vette elő, amikor, elsősorban az ügyvédség, a gyakorlatban hasznos ismeretek elsajátítását kérte számon az egyetemi képzésen, miközben az oktatók védtek az elméleti műveltség megszerzésének célját, szemben a „jogtechnikus-képzés” felfogásával. A köztes megoldás a gyakorlati foglalkozások intézményesítését hozta.⁵²

A jogi oktatás tömegessé válásának témája és problémája már a dualizmus korában foglalkoztatta a szakmabelieket. Később, 1932-ben szintén hallani hasonló panaszokat, nem csak a jogi képzésre: Magyary Zoltán jegyzi meg, hogy „több mint 10 000 egyetemi hallgató van Magyarországon, és hasonlóan nagy tömegek lepik el ma minden országban az egyetemeket”.⁵³

A világháborút és a trianoni területvesztéseket követően a kolozsvári képzés Szegedre, a pozsonyi Pécsre került. Az 1920-ban elfogadott *numerus clausus* szabályozás alapján a megmaradt területen működő, illetve átköltöztetett intézményekben vallási, nemzetiségi, faji alapon korlátozták a felvehető hallgatók számát.⁵⁴ Ez az egyetemekre ugyanúgy kiterjedt, mint a jogakadémiákra. A származási alapú szelekció korábban sem volt ismeretlen, bár az nem állami szabályozásban öltött testet. A jogi kar megalapítása után az egyetemi hallgatók nagy része katolikus volt, a protestánsok inkább állami vagy protestáns jogakadémián tanultak. Zsidó hallgatókat korábban is sújtottak kizáró intézkedések: „Ugyan egy kivételes esetben, 1827-ben, a Helytartótanács rendeletére már kerülhetett egy zsidó származású diák is a hallgatói karba, 1840-ben a fakultás már kereken megtagadta a zsidó jelölt felvételét.” Később ez az akadály megszűnt, zsidó hallgatóknál az a korlátozás maradt fenn, hogy egyházból nem doktorálhattak.⁵⁵ Ehhez képest volt hatalmas visszalépés a zsidó hallgatók felvételi arányának korlátozása.⁵⁶

Hasonlóan korlátozott volt a nők felvétele a két világháború között. A jogi felsőoktatásba az 1918/19-es tanévben vettek fel először nőket rendes hallgatóként. A tanácsköztársaság bukását követően a budapesti jogi kar a *numerus clausus* következtében megváltozott helyzetre hivatkozással döntött úgy, hogy a nők felvétele „időszerűtlen”.⁵⁷ Ennek megfelelően 1930-ban a közel huszonhétezer férfi jogvégzettre összesen hetvenkilenc nő jutott.⁵⁸ Nők a második világháború végével, 1945-től tanulhat-

⁵² MEZEY 2003 (4. lj.) 173.

⁵³ MAGYARY Zoltán: *Különvélemény a budapesti Kir. M. Pázmány Péter-tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának a jogi oktatás reformja tárgyában készített véleményes jelentésére vonatkozólag* – A 15.295/1932. IV. sz. VK miniszteri leiratra. *Kézirat gyanánt* (Budapest: Kir. M. Egyetemi Nyomda 1932) Újra kiadva MEZEY Barna (szerk.): *Magyary Zoltán: „A tudományos versenyben megállás nines”. Válogatott tanulmányok* (Budapest: Gondolat 2011) 165.

⁵⁴ 1920. évi XXV. tc. a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról. A budapesti karon ennek részleteiről lásd ECKHART (39. lj.) 336–338. és 370–372.

⁵⁵ MEZEY 2003 (4. lj.) 150.

⁵⁶ A korlátozások részletesebb és érzékletes ismertetését lásd Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945* (Budapest: Napvilág 2012).

⁵⁷ ECKHART (39. lj.) 660; idézi VIGH József: „Népi demokratikus fejlődés a reformok tükrében” in SINKOVICS István (főszerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1945–1970* (Budapest: ELTE 1972) 203.

⁵⁸ SZABÓ Miklós: „A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva” *Jogtörténeti Szemle* 2005. évi Különszám, 28.

tak újra az egyetemek jogi karain.⁵⁹ (A nők aránya ezt követően nőtt, de 1956-ra is csak 26,5%-ot ért el a főváros jogi karán. Tíz évvel később azonban az arány már 56%-os.)⁶⁰

A két világháború közötti időszak sem volt mentes a jogászképzés körüli vitáktól – elég ismét Magyary Zoltánt idézni, aki az 1932-es javaslatot kifejezetten „közigazgatásellenesnek” tartotta.⁶¹ Folytatódott a jogakadémiák eljelentéktelenítése is. Átfogó változást azonban a második világháborút követő évek hoztak.

1.2.2. A SZOCIALISTA IDŐSZAK JOGÁSZKÉPZÉSE

Szemben a korábbi, általános értelmiségi képzést megvalósító jogi oktatással,⁶² a kommunista hatalom elképzeléséhez kevésbé a tágabb körben magabiztosan mozgó, vitatkozó jogászról kialakult kép felelt meg, mint inkább a (végrehajtó) szakember. Az 1946-os oktatási reform vezette be a korábbi kétszintűség helyett az egységes jog- és államtudományi doktori képzést⁶³ – hogy 1948 és 1953 között újra megjelenjen a „bifurkáció” a jogi és a közigazgatási/államigazgatási szakképzés formájában.⁶⁴ Az 1945-öt követő pár év reformtörekvéseit követően, az 1948/49-es fordulat után teljesen felszámolták az egyetemi autonómiát, és a jogi kar személyi állományában is lezajlott az „örségváltás”.⁶⁵

Az új felvételi rendszernek az előképzettség vizsgálatán túl a származási alapú szelekció is kifejezett célja volt: a kommunista rendszerben 1963-ig formálisan, ezt követően már konkrét jogszabályi előírás nélkül működött a fizikai („F”) származásúak előnyben részesítése.⁶⁶ A népi származásúak képzésére szolgált a korábban indított „munkástanfolyamok” és a Birói és Államügyészi Akadémia. (Az utóbbiban folyó egyéves képzés semmilyen értelemben nem tudta kiváltani a jogi képzést, és 1954-ben meg is szűnt.)⁶⁷ Egy 1951-es döntéssel indult meg a levelező oktatás, elsősorban hogy a „dolgozókból a gyakorlati munkától való elvonásuk nélkül felsőfokú képzettséggel rendelkező kádereket képezzen” az egyetem.⁶⁸ Azonban már régóta jelen volt az a gondolat, hogy az egyetem „távolról” is elvégezhető, „*in absentia*”. A „mezei” jogászok kapcsán az ELTE jogi kar 1932-es jelentése foglalt állást: „A jogtudományok, miként a szellemtudományok általában, kellő értelmi fejlettség és kitartás mellett megtanulhatók pusztán olvasmányok alapján is, s a tanár segítségét vagy más instruktor közreműködését nélkülözhetővé teszik.” Igaz, hogy ezzel nélkülözik az „élő

⁵⁹ A nők felvételéről kormányzati döntés született, a jogi kar maga – néhány ellenkező egyéni vélemény mellett – még 1945-ben is maradibb, elzárkózó álláspontot képviselt, a nők „eltérő lelki alkatára” hivatkozva. SCHWEITZER Gábor: „A 'Pázmány'-tól az 'Eötvös'-ig. Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945–1950)” *Múltunk* 2011/4. 33-34.

⁶⁰ VIGH (57. lj.) 203.

⁶¹ MAGYARY (53. lj.) 159.

⁶² MEZEY Barna: „Jogász képzés és rendszerváltás” *Jogtörténeti Szemle* 2010/2. 37.

⁶³ VIGH (57. lj.) 205.

⁶⁴ VIGH (57. lj.) 207, 211.

⁶⁵ Az átmenetről lásd SCHWEITZER (59. lj.) 29–54.

⁶⁶ MEZEY 2003 (4. lj.) 171.

⁶⁷ NAGY (43. lj.).

⁶⁸ VIGH (57. lj.) 212.

szó varázsából” eredő „eszmeserkentő erőt”, azonban a fizikai jelenlét és a kiválóság között a tapasztalatok szerint nincs szükségszerű összefüggés.⁶⁹

Az ötvenes években érvényesülő (marxista-leninista) dogmatizmus hatása a későbbiekben enyhült, és elindult a társadalomtudományi és a gyakorlati szemlélet erősödése. Ez explicit módon megjelent az 1963-as reformnál.⁷⁰ Az állam elhalásáról szóló tétel háttérbe szorulásával a jog és a jogi oktatás szerepe újra erősödött. 1956-ban újra doktori címet adtak a jogi karok, és 1957-től ötévéssé vált a képzés.⁷¹

A kezdeti visszaesést a hallgatók számában később növekedés váltotta fel. A szocialista időszak indulása a képzőhelyek csökkenését is hozta: „1945-ben a jogtudományokat még hét felsőoktatási intézményben oktatták: a négy tudományegyetemen (Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest; Tisza István Tudományegyetem, Debrecen; Erzsébet Tudományegyetem, Pécs; Horthy Miklós Tudományegyetem, Szeged), és három jogakadémián.” Ebből három jogi kar maradt.⁷² Később, 1977-ben létrehozták – az ’50-es években indult tanácsakadémiai képzés alapjain – az Államigazgatási Főiskolát.⁷³ Majd 1981-ben létrejött a miskolci jogi kar, 1994-ben először ennek kihelyezett képzéseként, majd 1996-tól önállóan működött a debreceni jogi képzés. A kilencvenes években alakul ki a mai intézményi felállás, összesen nyolc egyetemen folyó jogi képzéssel. 1995-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, 1998-ban a Károli Gáspár Református Egyetemen indul meg jogi képzés. Győrben 1995-ben az ELTE részvételével, majd 2002-től önállóan indult jogi egyetemi oktatás.⁷⁴ De ez már egy másik korszak.

2. A MAI HELYZET

2.1. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI VÁLTOZÁSOK

A rendszerváltás először a jogászok iránti kereslet növekedését hozta, új belépőkkel még a(z) egyébként zártabb) bírói szakmába is. Az alkotmányos jogállam alapjainak lerakása is számos területen igényelte a jogvégezettek, esetleg külföldi jogi megoldásokban is járatos jogászok munkáját, elindult az alkotmánybíráskodás, az ombudsmanok munkája és a kodifikációs dömping. A piacgazdasághoz a terület újraszabályozása mellett (amely már a ’80-as években elindult) a jogászokra is szükség volt. A jogvégezettekkel szemben támasztott követelmények a nemzetköziség (elsősorban az angol nyelvű munkavégzés, a nemzetközi és európai jogi környezet ismerete)⁷⁵ és a technológiai újítások révén a jogi oktatásban is éreztette hatását.

⁶⁹ ELTE jogi kari irattár, hivatkozva VIGH (57. lj.) 205-206, 3. lj.

⁷⁰ VIGH (57. lj.) 213.

⁷¹ NAGY (43. lj.).

⁷² MEZEY 2003 (4. lj.) 162.

⁷³ Az intézményről részletesebben lásd MÁTHÉ Gábor: „Államigazgatási Főiskola – BKÁE Államigazgatási Kar” in TAKÁCS (4. lj.) 302–311.

⁷⁴ MEZEY 2003 (4. lj.) 180-181.

⁷⁵ A globalizáció és az európai integráció kapcsán a jogászképzés dilemmáiról lásd pl. P. SZABÓ (41. lj.) 135–155.

A rendszerváltással a felsőoktatás és benne a jogászképzés számos kihívással és elvárással találkozott, amelyet nem követett az oktatói létszám növelése és egyéb feltételek arányos fejlesztése. A legnagyobb változást talán a megnövekedett hallgatói létszám jelentette. Emellett az oktandó tananyag is megváltozott, a felgyorsult hazai jogalkotás, az európai és nemzetközi elem hangsúlyosabbá válása szükségessé tette a korábbi, teljességre törekvő, a gyors és gyakori jogszabályváltozásokkal kevésbé számoló megközelítés átgondolását. A nemzetközi és európai elem a nyelvismeret jelentőségét is növelte, és mindezekkel együtt új jogterületek is fokozatosan helyet kaptak, például a környezetvédelem vagy a médiával, informatikával foglalkozó tárgyak. A technológiai fejlődés miatt a végzett jogászokkal szemben új elvárás volt, hogy jogi ismereteiket a számítógépes rendszereken is tudják alkalmazni, elsősorban a jogi adatbázisok és iratminták, később az elektronikus eljárások kezelésével.

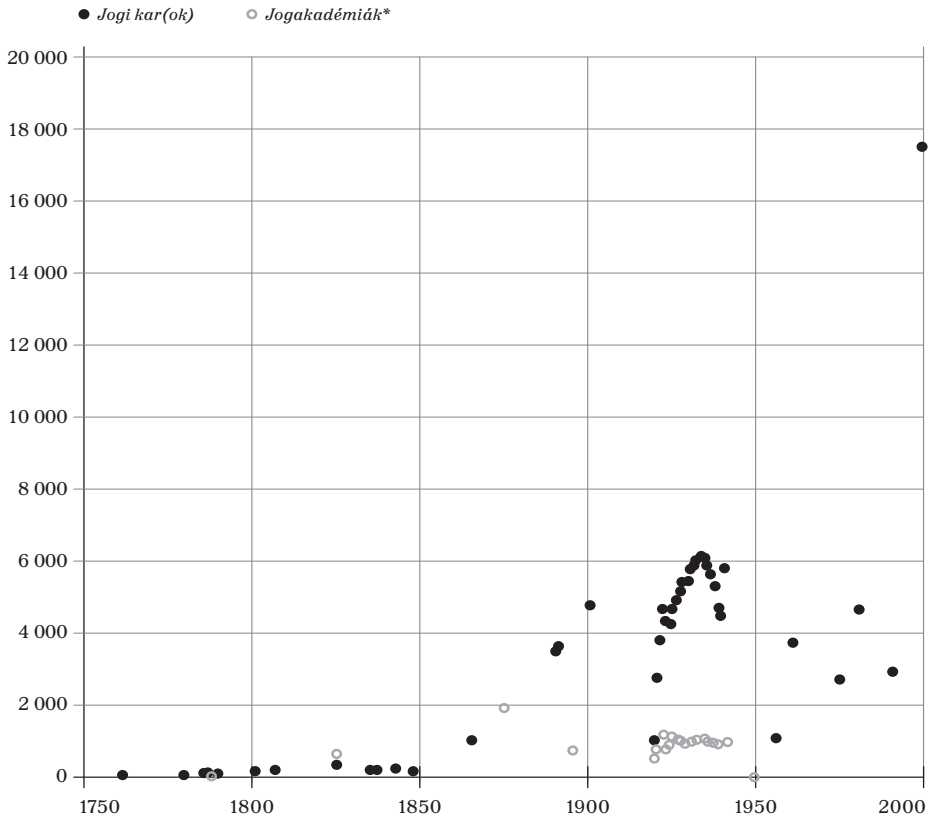
A jogással szembeni szakmai elvárásokat többek között befolyásolta a jogalkotás felgyorsulása és az információs technológiák megjelenése a jogi munkában. A jogszabályi környezet átalakulása gyors és nagy tömegű jogalkotással járt, és ez immár Budapesten túl Brüsszelt is jelenti. A technológiai fejlődés a jogász napi munkájának elengedhetetlen részévé tette a számítógépet, azon belül is a jogi adatbázisokat. Mindkét említett terület abba az irányba mutat, hogy a lexikális tudás, amely a jogi ismereteket alapvetően memorizálásra építette, ha nem is tűnik el, leértékelődik. Már nem elég az emlékezetre hagyatkozni, hiszen elképzelhető, hogy az adott rendelkezés időközben módosult, esetleg a kapcsolódó gyakorlat átalakult, sőt az is lehet, hogy releváns európai gyakorlat jelent meg.

Kezdetben a jogászból, különösen az új elvárásoknak megfelelő – például nyelveket beszélő – jogászból hiány volt, azonban ez gyorsan átadta helyét a „túlképzésről” szóló diskurzusnak. Az bizonyos, hogy a felsőoktatásba belépők száma rohamosan nőtt, és a jogászképzésben is minden korábbit jóval meghaladó számban jelentkeztek és érkeztek hallgatók. Ehhez kapcsolódott a jogi karok számának gyors növekedése.⁷⁶

A 20. század második felének általános felsőoktatási tendenciát tekintve Magyarországon a szocialista berendezkedés során szovjet mintára a mindent átható állami befolyás érvényesült, sokáig alacsony (10%) részvételi aránnyal. A rendszerváltás után számos más, a nyugati mintákhoz való felzárkózást célzó folyamattal együtt indult meg ennek az arálynak a radikális növelése, amely azonban egy jórészt felkészületlen intézményrendszert terhel. Hiányzott a fejlesztés háttere mind oktatói létszámot, mind egyéb fejlesztéseket, és az ezt lehetővé tevő finanszírozási többletet tekintve. A nyugati országokban a '60–70-es években lezajlott létszámrobbanás nálunk a '90-es évek végére jelent meg, amikor a hallgatói létszám a háromszorosára duzzadt.⁷⁷

⁷⁶ A '90 után létesített jogi karok történetéről lásd a budai jogászképzés 225. évfordulójára rendezett konferencia kötetében a következő tanulmányokat: STIPTA István: „A miskolci állam- és jogtudományi oktatás története (1981–2002)” in TAKÁCS (4. lj.) 231–248; HORVÁTH Pál – RÉVÉSZ T. Mihály – SZIGETI Péter: „A Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Karának Állam- és Jogtudományi Intézete” in TAKÁCS ou. 249–275; RADNAY József: „A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara” in TAKÁCS ou. 276–283; ILLÉS Viktor: „A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara” in TAKÁCS ou. 284–288.

⁷⁷ HRUBOS Ildikó – SZENTANNAI Ágota – VEROSZTA Zsuzsanna: *A „bolognai folyamat”: Az európai felsőoktatási térség gondolatának megjelenése és a megvalósítás esélyei* (Budapest: Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum 2002) 39.

1. ábra. A jogi karok és jogakadémiák hallgatói létszámának alakulása⁷⁸

Megjegyzés: A két világháború közötti jogakadémiai adatoknál az egri katolikus, miskolci evangélikus, kecskeméti református jogakadémiák összesített létszáma szerepel.

A tömegesedés azt is jelenti, hogy a szelekció feladata inkább hárul az egyetemre, és az osztatlan képzés mellett ez arra szorítkozhat, hogy a felvett hallgatókból nem mindenki kap diplomát. Ráadásul a normatívára, illetve tandíjra épített finanszírozási modell mellett ebben az egyetem maga is ellenérdekel. Ráadásul a hazai jogászképzésben komoly ellenállás mutatkozik a köztes szelekció lehetőségének intézményesítésével, vagyis a kétosztatú képzés modelljének átvételével szemben. Ezt a vitát a tanulmány második fele mutatja be részletesebben, itt röviden azt tekintem át, hogyan épül fel a jogász és néhány kapcsolódó képzés, milyen a jogi karok szakkínálata.

⁷⁸ Forrás: KSH-évkönyvek alapján PETŐ (2. l.) 138-139; *Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv 2003/04* (Budapest: Oktatási Minisztérium 2004) 1. alapján SZABÓ (58. l.) 29; MEZEY 2003 (4. l.) 139–184; NAGY Zsolt: „Hallgatói létszám adatok a jogászképzésben” előadás a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium konferenciáján: *A felsőoktatás jelene és jövője* (2004) 2-3, www.stud.u-szeged.hu/szttsz/konferenciak_elemei/nagy.pdf.

2.2. A KÉPZÉSI STRUKTÚRA

Ha a jogász fogalmát ahhoz kötjük, hogy a hagyományos bírói, ügyészi és ügyvédi munka milyen felsőoktatási előképzettség mellett végezhető, akkor a jelenleg elérhető jogi tárgyú képzések közül kizárólag a valóban „jogász”-képzések tartoznak ide. Ebből a korábban említett nyolc képzési helyen mind állami, mind önköltséges, továbbá nappali és levelező képzés is indul, jellemzően valamennyi kombinációban (az ELTE-n és Szegeden 2015-ben nem lehetett levelezőn állami ösztöndíjas helyre jelentkezni).

A hagyományos jogász szak mellett a jogi karok már korábban is indítottak egyéb szakokat, ezt a kari gazdálkodás is diktálhatja. Ezek a képzések jellemzően kapcsolódnak a jogi területéhez, de nem jogászdiplomát adnak. Legtöbbször igazságügyi igazgatási szakot, többen emellett munkaügyi és társadalombiztosítási igazgatási szakot is indítanak. Szegeden csak az utóbbi szak indul, a Pázmányon „közszolgálati” szakra is lehetett jelentkezni. A jogi karok többsége indít jogi szakképzést. Az ELTE ezenfelül politológia-képzést is, a Károli pedig nemzetközi tanulmányok képzést, végül a szegedi jogi kar politológia- és nemzetközi tanulmányok szakot is.⁷⁹ A Károlin a jogi karon lehet járni „emberi erőforrások” és „gazdálkodási és menedzsment” szakokra. A legtöbb képzés állami ösztöndíjasként és önköltséges képzésként is elérhető.

2. táblázat. Jogi tárgyú képzések intézményenként, finanszírozási adatokkal (2015. szeptember)

Szak		DE	ELTE	KGRE	ME	PPKR	PTE	SZE	SZTE
jogász (nappali)	áll. öszt.	van	van	van	van	van	van	van	van
	tandíj	250	300	235	220	250	240	230	250
jogász (levelező)	áll. öszt.	van	nincs	van	van	van	van	van	nincs
	tandíj	210	260	205	200	200	210	210	210
igazságügyi igazgatási	áll. öszt.	van	nincs		van	van	van	van	
	tandíj	190	200		170	195	155	180	
munkaügyi és társadalombiztosítási igazgatási	áll. öszt.		nincs		van			van	van
	tandíj		200		170			180	170
közszolgálati	áll. öszt.					van			
	tandíj					210			
emberi erőforrások/ gazdálkodási és menedzsment	áll. öszt.			van					
	tandíj			185					
jogi szakképzés	áll. öszt.	van			van		van	van	van
	tandíj	150			150		150	150	150
politológia	áll. öszt.	van*	van		van*	van*	van*		van
	tandíj		220						180
nemzetközi tanulmányok	áll. öszt.		van*	van		van*	van*	van*	van
	tandíj			180					209

Forrás: Felvi.hu, 2015. szeptemberi képzések, www.felvi.hu/felveteli/egyetemek_foiszolok/IntezmenyiOldalak/intezmeny_lista.php?elj=15a

Megjegyzés: „áll. öszt.”: állami ösztöndíj (*: másik karon); tandíj: E Ft/félév. A két egyházi intézmény – KGRE és PPKE, a táblázatban kurzíválva – kivételével ezek egy szabálmódosítás folytán az állam által (!) megállapított összegek.

⁷⁹ Az ELTE-n, a Pázmányon, Pécsen és Győrön ez utóbbi képzés másik karon folyik, politológia-képzés az egyetemen belül, de másik karon Debrecenben, Miskolcon, Pécsen és a Pázmányon választható.

Számos jogi kar indít posztgraduális szakjogászképzést, a sokszínűséget érzékelteti a következő három felsorolás. A Pázmány jogi kara például angol jogi szakfordító szakjogász, Európa-jogi szakjogász (angol nyelvű), fiatalokúak ügyeinek szakjogásza, közbeszerzési szakjogász, kriminalisztikai szakjogász, médiajogi szakjogász, sportjogi szakjogász, tőkepiaci és bankszakjogász, versenyjogi szakjogász képzéseket hirdet. Szegeden adatvédelmi szakjogász, családjogi szakjogász, HR szakjogász, ingatlanforgalmi szakjogász, környezetvédelmi szakjogász, munkaügyi kapcsolatok szakjogász, társadalombiztosítási szakjogász, angolszász jogi és angol jogi szakfordítói szakjogász, német jogi és szakfordítói szakjogász, francia jogi és szakfordítói szakjogász és Európa-jogi szakjogász képzésekre lehet jelentkezni.⁸⁰ Az ELTE jogi karának Jogi Továbbképző Intézete adatbiztonsági és adatvédelmi szakjogász, adójogi szakjogász, befektetési, vállalatfinanszírozási, tőzsdei szakjogász, biztosítási szakjogász, családjogi szakjogász, egészségügyi szakjogász, gazdasági büntetőjogi szakjogász, környezetvédelmi szakjogász, közbeszerzési szakjogász, munkajogi szakjogász, társasági jogi és cégjogi szakjogász képzéseket hirdet.⁸¹ Emellett gyakran hasonló tartalmú, de kifejezetten nem jogászoknak szóló szakképzéseket is hirdetnek a jogi karok.

A jogi képzések besorolása változott 2012-ben, amikor a jogi és igazgatási képzések közül, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létrehozásával összefüggésben, kivették a közigazgatási, rendészeti és katonai képzéseket. Az érintett szakok összességében az igazgatási képzések nagy részét felölelik.⁸² (A jogtudományi képzésben kiadott diploma elnevezése már 2006-ban megváltozott, kikerült az „állam- és” kitétel, azonban akkor nem járt tartalmi változással.)⁸³

A jogi diplomával végezhető képzések közé sorolható az elsősorban akadémiai érdeklődésű hallgatóknak nyújtott, a bolognai felosztás szerinti harmadik szintű, doktori képzés. A nyolc hazai jogi kar mindegyikén működik jog- és államtudományi területen doktori iskola. Mindezen túl a nemzetköziesedés és a piaci szemlélet velejárójaként számos jogi kar hirdet meg angol nyelvű, egyéves LLM- (Master of Laws) képzést, a már jogvégzettek számára, az osztatlan jogászképzéshez képest emelt tandíjjal. Debrecenben, Pécsen és az ELTE-n európai és nemzetközi üzleti jogi LLM-, vagyis „európai és nemzetközi üzleti mesterjogász” képzést akkreditált a MAB.⁸⁴ Az Andrassy Egyetemen összehasonlító politika és jog néven választható LLM-képzés, melyen belül nemzetközi üzleti jog közép- és kelet-európai fókusszal, illetve nemzetközi és európai igazgatás választható.⁸⁵ A Közép-európai Egyetem nemzetközi üzle-

⁸⁰ Lásd az SZTE ÁJTK képzési kínálata – összefoglaló táblázat, www.juris.u-szeged.hu/oktatas/kepzesek/szte-ajtk-kepzesi-150731-1.

⁸¹ Lásd ELTE ÁJK Jogi Továbbképző Intézet, Képzések jogászoknak, www.ajk.elte.hu/jotoki/szakjogasz.

⁸² GARAI Orsolya: „Képzési területek és szakok népszerűségének változásai 2010 és 2014 között” *Felsőoktatási Műhely* 2014/1. 79, www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2014_1/femu_2014_1_79-99.pdf.

⁸³ Az elnevezés korábbi változására is hivatkozott Palkovics László felsőoktatásért felelős államtitkár 2015-ben, az „államtudományi” képzés NKE-hez telepítésével kapcsolatban, lásd később a vitákról szóló alcímben. ÓNODY MOLNÁR Dóra: „Az államtitkár nem érti, miért akadt ki a szakma” *Nol.hu* 2015. június 18., nol.hu/belfold/kotottsegek-alol-felmentett-nke-1540691.

⁸⁴ Lásd a MAB akkreditációs adatbázisát: MAB Titkársági Információs Rendszer, web.mab.hu/tir/index.php?pid=810.

⁸⁵ Andrassy Universitát, LLM-Programm, www.andrassyuni.eu/vergleichende-staats-und-rechtswissenschaften/studium/studiengnge/lmprogramm.

ti jogi, jog és gazdaság, összehasonlító alkotmányjogi és emberi jogi LLM-képzéseket indít, utóbbinál jogi végzettség nélkül is elérhető, emberi jogi mesterprogram keretében.⁸⁶ (Hasonlóan az ELTE Társadalomtudományi Karán magyar nyelven elérhető nemzetközi emberi jogi képzéshez.) Amerikai akkreditációval érhető el a CEU-n kívül a Boston University LLM-programja is itthon: az „Executive LLM in International Business Law” néven meghirdetett képzés Boston mellett Budapesten is végezhető, hat héttől egyéves időtartamig.⁸⁷

A hazai LLM-képzések, amelyek alapját 2011-ben teremtette meg a törvényhozás, 2015-ben egy újabb fordulóponthoz értek. A felsőoktatási törvény módosítása egymásra csúsztatja a szakjogászai képzéseket és a jogi mesterképzést, mégpedig úgy, hogy a továbbiakban az „LLM” címet a szakirányú továbbképzést elvégzők használhatják.⁸⁸ Ez kifejezetten szembe megy a nemzetközi trendekkel, hiszen egy mesterképzéshez képest alacsonyabb szintű továbbképzéshez kapcsolja azt a bevett fokozatot, amelyet ugyanakkor elvesz az ennek a szintnek valóban megfelelő, magasabb akkreditációs követelményeket is teljesítő képzésektől.⁸⁹ A legvalószínűbb olvasat, hogy a központi irányítás növekedésére építve az intézményi érdekérvényesítés lépett működésbe, vélhetően a felfutó LLM-képzésekből kimaradók részéről.

2.3. FELVÉTELIK

A jogászképzésre érettségivel lehet felvételizni, az összpontszám a tanulmányi pontok (9–12. évfolyamos jegyek és érettségi vizsgajegyek alapján számított pontszám, maximum 100 + 100 pont), az érettségi pontok (tanulmányi pontok helyett lehet az érettségi pontok kétszeresét választani) és a többletpontok (nyelvtudás, emelt szintű érettségi, felsőoktatási szakképzés, sport-, művészeti és tanulmányi versenyeken elért eredmények, valamint előnyben részesítés⁹⁰) alapján áll össze. A jogász szakra felvételizésnél kötelezően választandó érettségi tárgy a történelem és egy nyelv (magyar nyelv és irodalom vagy idegen nyelv) kötelező, és legalább az egyik tárgyat emelt szinten kell teljesíteni.⁹¹

⁸⁶ Central European University, Department of Legal Studies, Admissions, legal.ceu.edu/admissions.

⁸⁷ Boston University, School of Law, Executive LLM in International Business Law, www.bu.edu/law/prospective/llm/intlbuslaw/.

⁸⁸ *Az Nftv. 2015. évi CXXXI. tv. 60. §-ával módosított 52. § (6) bek.-ének második mondata szerint: „A mesterfokozatot eredményező jogászképzésre épülő szakirányú továbbképzésben oklevelet szerettek a 'Legum Magister' vagy 'Master of Laws' (rövidítve: LLM) cím használatára jogosultak.”*

⁸⁹ A problémáról bővebben lásd az ELTE ÁJK Jogi Továbbképző Intézet igazgatóhelyettesének írását, BALDY Péter: „Ja, hogy satuféket nyomunk? Fokozatváltás a jogi felsőoktatásban – végső búcsú a mesterjogásztól?” *Élet és Irodalom* 2015/32. (2015. augusztus 7.), www.es.hu/baldy_peter;njomunk;2015-08-05.html.

⁹⁰ Lásd a 2015-ös áttekintő táblázatot: A többletpontok rendszere, www.felvi.hu/pub_bin/dload/FFT_2015A/FFT2015A_tobbbletpontok_attekintese.pdf.

⁹¹ Felsőoktatási tájékoztató, 2015. szeptemberben induló képzések, www.felvi.hu/pub_bin/dload/FFT_2015A/FFT2015A_2sz_tablázat.pdf, 6., 2. sz. táblázat.

A korábban egy matematikai algoritmus alapján számolt ponthatárokat⁹² és automatikusan mozgó létszámlimiteket felváltotta a közvetlenebb kormányzati rendelkezés. A létszámokról és részben a pontokról is központi döntés születik, nem mindig világos szempontok alapján. A pontoknál meghatározott szakoknál, így a jogászképzésben is, minimum felvételi pontot határoznak meg. Ez 2015-ben 460 volt, ugyanúgy, mint a nemzetközi gazdálkodás szakon. Ennél csak a nemzetközi tanulmányok, az alkalmazott közgazdaságtan és a gazdaság- és pénzügy-matematikai elemzés szakok minimumpontja volt magasabb, 465 pont. Az általános felvételi eljárásban be nem töltött helyekre pótfelvételi során lehet bejutni.

A Budapesti Corvinus Egyetem felsőoktatási kutatóközpontjának általános megállapítása igaz a jogászképzésre is: „A 2010-es kormányváltás, majd a 2011-es [...] oktatáspolitikai váltás (alsó pontszám emelése, hallgatói szerződések bevezetése, önköltséges képzés kiszélesítése, 16 [köztük a jogász] szak állami ösztöndíjas pontszámának nagyon magasra emelése) a demográfiai hatást meghaladó csökkenést okozott a felsőoktatási felvételi jelentkezésekben.”⁹³ A magyarázó okok közül kiemelkedik a képzések, köztük különösen a jogász- (és a gazdasági) képzés hallgatót terhelő költségeinek növekedése.

2.4. TANDÍJ ÉS ÖSZTÖNDÍJAK: A JOGÁSSZÁ VÁLÁS HALLGATÓI KÖLTSÉGEI

Miközben nagy hangsúlyt helyeznek a vidék megtartó erejére vagy a nemzetköziségre, a társadalmi mobilitás kevésbé kerül előtérbe. A jogászképzés az egyik kiemelt terepe lehetne ez utóbbi politikai célnak. Ennek fontos helyszínei lehettek korábban a jogakadémiák, és ahogyan erre később is találunk példát – itt elég a jelenlegi politikai elit számos prominens képviselőjére gondolni. Az oktatás általában, a felsőoktatás különösen fontos szerepet játszik abban a folyamatban, hogy a hátrányos helyzet öröklődése minél kevésbé jellemezze a társadalmat. A képzés presztízse és a betölthető állások köre egyaránt kiemelt szereplővé teszi a jogászképzést. Az Educatio 2009-es felmérése szerint „a tudományos fokozat nélkül is már doktori címmel járó jogi és orvosi pálya számít társadalmilag a legelismeretebbnak”.⁹⁴

A jogászképzésben a tandíj hosszú múltra tekint vissza. 1785-ben ideiglenes jelleggel vezetik be, a „túlnépesedés” ellen a magas, tizenöt forintos tandíjat. (Összehasonlításképp: a bölcsészkaron nyolc forint volt a tandíj.) Igaz, a befizetett

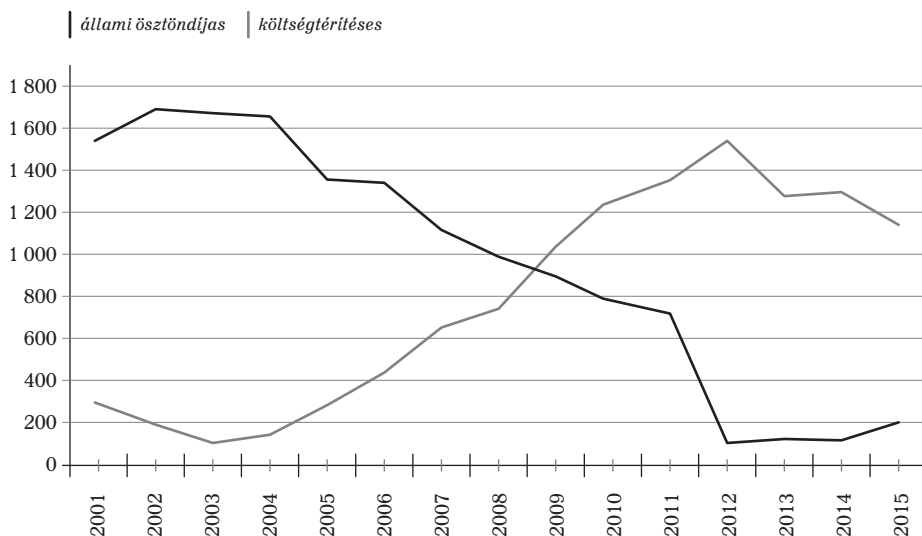
⁹² Ezek nemzetközi összehasonlító értékelését lásd pl. BIRÓ Péter – FLEINER Tamás: „A magyarországi felvételi besoroló algoritmusok rövid bemutatása” *Felsőoktatási Műhely archívum* 2008. október 10., www.felvi.hu/felsooktatasiaruhely/archivum/Algoritmusok/a_magyarorszag_i_felveteli_besorolo_algoritmusok_rovid_bemutatasa?itemNo=1.

⁹³ BERÁCS József [et al.]: *Magyar Felsőoktatás 2014, Stratégiai helyzetértékelés* (Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja 2015) 6, nffk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutato kozpontok/NFKK/konferencia2015jan-MF2014/MF2014_strat.pdf.

⁹⁴ *Diplomás pályakövetés – Hallgatói motivációs felmérés, 2009, Kutatási jelentés* (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Igazgatóság 2010) 16, www.felvi.hu/pub_bin/dload/hallgatoi_motivacios_kutatas2009/kutatasi_jelentes_hallgatoi.pdf.

tandijakból az uralkodó ösztöndíjakat alapított a szegény, tehetséges hallgatóknak.⁹⁵ Az utóbbi években általános trend volt a fizetős képzés súlyának jelentős növekedése, különösen a jogász szakon.

2. ábra. Nappali jogászképzésre felvettek száma finanszírozási formák szerint, 2001–2015

Megjegyzés: Költségtérítéses helyeknél 2008-tól a pótfelvétellel együtt számolva.

Forrás: Felvi.hu, Ponthatárok és statisztikák, Elmult évek statisztikái (2001/Á-2015/Á), Vonalhúzási eredményekre vonatkozó statisztikák, Ponthatárok, jelentkezők és felvettek száma szak(pár)onként, www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=13

Tekintve, hogy az állam jelenleg – ezen a téren – igyekszik a szerepét minimálisra szorítani, elvileg az egyetemekre és karokra, képzésekre, esetleg a civil társadalomra, alapítványokra hárulna, hogy a felfelé irányuló mobilitás csatornáit erősítsék, azonban láthatólag egyikük sem tud alapvető trendeket befolyásolni. Ennek okai részben mélyebben fekvő, hosszabb távú jelenségek, így az erős magánalapítványok hiánya, részben azonban a karok, egyetemek finanszírozási helyzete. A Corvinus felsőoktatási kutatóközpontjának jelentése szerint „szembetűnően csökkent az állami támogatás aránya”, mind abszolút mértékben, mind a költségvetési főösszeghez viszonyított arányban, az ezzel ellentétes korábbi kormányzati ígéretekkel, így a 2013-as stratégiaival szemben, és ez „különösen nemzetközi összehasonlításban riasztó”.⁹⁶ A szerzők megállapítják, hogy „lényegében megszűnt a normatív felsőoktatási finanszírozás, s

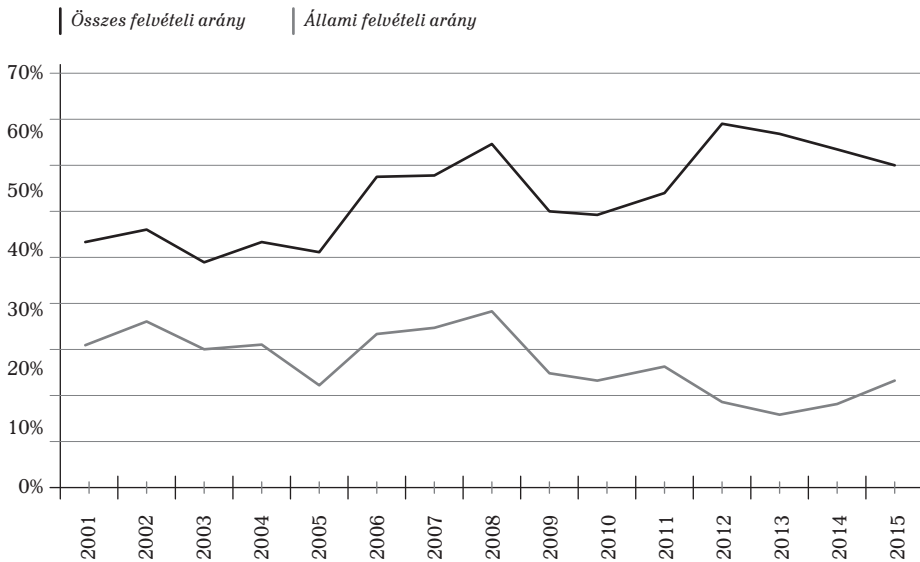
⁹⁵ A neoabszolutizmus korában a hallgatók hatoda-hetede kapott állami ösztöndíjat. Az ideiglenesként bevezetett tandíj a jozefinizmus végével meg is szűnt. MEZEY 2003 (4. lj.) 151.

⁹⁶ BERÁCS (93. lj.) 6.

helyébe a bázis alapú és a feladatfinanszírozásnak egyfajta vegyes rendszere lépett”. A jelentés az új szisztémát úgy értékeli, mint amely „erősen kézi-vezérelt, s az intézmények számára nem átlátható, hosszú távon nem kiszámítható”.⁹⁷ A jogász szakon ráadásul a kormányzati érvelés egyúttal arra is épített, hogy a későbbi jobb kereseti viszonyok fényében inkább várható el, hogy a jogvégzetek a diákhitelt vissza tudják fizetni.

Mindezek tehát növelik a nyomást a fennmaradó állami ösztöndíjas helyeken. Ez könnyen követhető abból, hogy az ösztöndíjas helyeken a jelentkezési számok visszaesése ellenére jelentősen nőtt a szelekciós arány.

3. ábra. Jogi képzési területre felvettek a jelentkezők arányában 2001–2015

Megjegyzés: általános, keresztféléves és pótfelvételi adatok összesítve, 2015-ben pótfelvételi nélkül.

Forrás: Felvi.hu, Ponthatárok és statisztikák, Elmult évek statisztikái (2001/Á-2015/Á), Jelentkezők és felvettek száma, Jelentkezők és felvettek száma képzési területenként, Idősorosan, Jogi képzési terület, www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=7

A fenti ábrán jól látható, hogy míg korábban a költségtérítés egy kisebb, bár nem jelentéktelen pluszt jelentett (15–25%-os előnyt), a 2008–2011-es időszakban már 30% közelébe jutott a különbség, majd 2012-ben közel 50%-kal(!) volt nagyobb esélye egy

⁹⁷ Továbbá: „2011 óta jelentősen szűkült az intézmények szervezeti és gazdálkodási autonómiája is. Ennek példái: rektorok és gazdasági főigazgatók minisztériumi kinevezése, költségvetési főfelügyelők megjelenése, vállalkozások alapításának korlátozása, központosított illetményszámfejtés. [...] „a kancellári rendszer bevezetése összességében inkább konzerválja az intézmények alacsony fokú szervezeti és gazdálkodási autonómiáját, főként azért, mert csökkenti az intézmények felelősségvállalási képességét és lehetőségét.” BERÁCS (93. lj.) 7.

költségtérítéses helyre jelentkezőnek, mint aki bármilyen okból nem vállalta a tandíj-fizetést. Az enyhe mérséklődés után a 2015-ös adat még mindig 37%-os előnyt mutat.

A tandíj megfizetése alól jelenleg az állami ösztöndíjas helyre felvett mellett az mentesülhet, aki oda átsorolást kap, ez azonban csak az adott évfolyam állami ösztöndíjas helyeinek megürülése esetén lehetséges, és a legjobb tanulmányi eredményt felmutató önköltséges hallgatók kérhetik, hogy átsorolják őket a felszabaduló ösztöndíjas helyekre.⁹⁸

Az állami ösztöndíjas hallgató a 2012-ben hatályba lépett nemzeti felsőoktatási törvény (2011. évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról, továbbiakban: Nftv.) – 2012-ben beszűrt – 48/A. §-a alapján kettős kötelezettséget és ehhez kapcsolódó kettős szankciót vállal. Egyrészt köteles a képzést a rendes tanulmányi idő legfeljebb másfélszeres időtartamán belül befejezni, másrészt köteles a végzést követő húsz évből legalább az ösztöndíjas tanulmányi időnek megfelelő időt hazai munkaviszonyban tölteni. Az eredeti, 2012. augusztus 1-től 2013. június 1-ig hatályos verzió a tanulmányi idő kétszeresének megfelelő hazai munkaviszonyt írt elő. A rendelkezést az alkotmánybírósági vizsgálat során az *Alaptörvény* negyedik módosításával beiktatott XI. cikk (3) bekezdése védi, amely szerint: „törvény a felsőfokú oktatásban való részesülés anyagi támogatását meghatározott időtartamú olyan foglalkoztatásban való részvételhez, illetve vállalkozási tevékenység gyakorlásához kötheti, amelyet a magyar jog szabályoz.”⁹⁹ A hazai munkavállalási kötelezettség alól a határon túli magyarok közül azok mentesülnek, akik a státusztörvény hatálya alá esnek,¹⁰⁰ illetve a hitéleti képzéseket a törvény kivette a hazai munkavégzés kötelezettsége alól¹⁰¹ – a jogi tárgyú képzések közül a kánonjogász is ebbe a körbe sorolható.¹⁰² A munkavégzési kötelezettség nem teljesítése esetén a teljes ösztöndíj (a felsőoktatási intézménynek utalt képzési költség állami megtérítése) kamatokkal növelt összegét kell az ösztöndíjas hallgatónak megfizetnie.

⁹⁸ Nftv. 48. § (3) bek.

⁹⁹ Magyarország Alaptörvénye XI. cikk (3) bek. Az alapvető jogok biztosának indítványára az AB korábban *Alaptörvénybe* ütköznek találta a hallgatói szerződéseket, mivel a tárgyalat kötelezettségeket kormányrendeleti szintű szabályozás határozta meg [32/2012. (VII. 4.) AB hat., ABH 2012, 71]. Később azonban a már törvényi szintű szabályozást tartalmilag vizsgálva, a negyedik módosítás hatálybalépését követően, a testület már nyilvánvalóan okafogyottnak minősítette az alapvető jogok biztosának tárgyban beadott indítványát [3214/2014. (VII. 21.) AB végzés, ABH 2014, 2386].

¹⁰⁰ 2001. évi LXII. tv. a szomszédos államokban élő magyarokról.

¹⁰¹ Nftv. 48/B. § (4) bek. Miközben tehát az állam feladatának tartja, hogy a valláshoz nem kapcsolódó képzésekhez hasonló feltételekkel támogassa a kifejezetten hitéleti tárgyhoz kapcsolódó képzésben részt vevőket, őket éppen a legfontosabb szankció alól mentesíti. Ez a megközelítés magyarázatra szorul, azonban a vonatkozó módosítást betoldó salátatörvény indokolása csak ennyit tartalmaz: „A törvény-módosítás a hitéleti képzés sajátos követelményeit (pl. papi nőtlenség vállalhatóságát) veszi figyelembe, amikor a végzettség megszerzésnek idejében is biztosítja az eltérés lehetőségét.” Ez a római katolikus egyházra szabott példa nem feltétlen magyarázza a hivatkozott eltérést sem, amely alapján tehát pl. egy teológusnak akkor sem kell büntetesként pénzt visszafizetnie, ha a rendes képzési idő másfélszeresét meghaladó időtartam alatt végez, és még ennél is kevésbé segíti annak megértését, hogy a hitéleti képzés támogatása során miért alkalmaz az állam – a hitbéli elköteleződés indokát félretéve – pozitív diszkriminációt. T/9401. számú törvényjavaslat az egyes törvényeknek a központi költségvetésről szóló törvény megalapozásával összefüggő, valamint egyéb célú módosításáról, Indokolás, 91. Lásd www.parlament.hu/irom39/09401/09401.pdf.

¹⁰² 15/2006. (IV. 3.) OM rend. az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről, 5. számú melléklet.

(Ezzel a megoldással a sokat kritizált kötelezettséghez kötött szankció meglehetősen optimistának tűnik, hiszen azzal számol, hogy a vonatkozó szabályozás megéri az első érintett hallgatók végzése plusz húsz év időtartamot.) A másik szankciót a rendes képzési idő másfélszeresét túllépő hallgatóval szemben rendeli alkalmazni a törvény, az állami ösztöndíj 50%-ának megfelelő összeget kell visszafizetni, függetlenül attól, hogy hány félévvel lépi túl a hallgató a megállapított korlátot. Joghallgatók esetében ez azt jelenti, hogy szankció nélkül állami ösztöndíjasként legfeljebb tizenöt félév alatt teljesíthető a képzés,¹⁰³ azonban a maximális állami finanszírozási idő tizenkét félév.¹⁰⁴

Kisebbségi jelentőségű, de a rászoruló hallgatók számára fontosak lehetnek azok az egyéb ösztöndíjak, amelyek jellemzően kevésbé azokat segítik jogi diplomához, akik más úton nem tudnák tanulmányaikat finanszírozni, mint inkább kiegészítő támogatást jelenthetnek, például a köztársasági ösztöndíj (34 ezer forint/hó tíz hónapra¹⁰⁵), vagy a lakóhely szerinti település által társfinanszírozott Bursa Hungarica (havonta 5-10 ezer forint tíz hónapra). A kormányzat meghirdette az Út a diplomához/Útravaló ösztöndíjprogramot, amelynek keretében az önköltséges képzés díjának 95%-a fedezhető, illetve félévente 125 ezer forint támogatást kaphat a hallgató.¹⁰⁶ Utóbbi a jogi karokon jellemző rendszeres szociális támogatás felső összeghatárához közeli érték, félévente öt hónappal számolva havi 25 ezer forint. A pályázatban jelentős előnyt jelent a roma származás – melynek igazolása nyilatkozat és nemzetiségi önkormányzati igazolással történik –, hiszen a támogatottak felének roma származásának kell lennie.¹⁰⁷ Bár a támogatást osztó intézmény honlapja szerint a 2013-as kiírások alapján (a két kategóriában) összesen ötvenegy, illetve negyvenhat pályázatot támogattak,¹⁰⁸ a támogatottak száma több százas nagyságrendű, államtitkári nyilatkozat szerint a 2014/2015-ös tanévre 816, a két évvel korábbi 399-cel szemben.¹⁰⁹ Azonban az önfenntartó felsőoktatás programjának következményeit ez a szám sem tudja ellensúlyozni.

Ahogy láttuk, a fizetős képzések súlyának növelésével az egyetemek és jogi karok szerepe is fontosabbá vált, hogy a kiemelkedő és/vagy rászoruló hallgatók költségeinek egy részét átvállalják. A debreceni jogi kar például tanulmányi ösztöndíjat oszt, amelyet azonban csak az államilag támogatott helyekre bejutók vehetnek igény-

¹⁰³ A jogászképzés jogszabályban megállapított ideje 10 félév, lásd *15/2006. (IV. 3.) OM rend. az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről*.

¹⁰⁴ *Nftv.* 47. § (1) bek.

¹⁰⁵ Tájékoztató a 2015/2016. tanévi köztársasági ösztöndíjról, www.kormany.hu/download/c/22/50000/Tajekoztato_Kozt-ostondij_2015-16.pdf.

¹⁰⁶ Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, Út a diplomához pályázati kiírás, UTR-UD-15, 2015. június, www.emet.gov.hu/_userfiles/felhivasok/ut_a_diplomahoz/2015/utr_ud_2015_palyazati_kiiras_2015_06_01_oh_foat_tfaat_vegleges_4_.pdf.

¹⁰⁷ *152/2005. (VIII. 2.) Korm. rend. az Útravaló Ösztöndíjprogramról*, 6. § (2a) bek.

¹⁰⁸ Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, Döntési listák az Útravaló-MACIKA Ösztöndíjprogram keretében, www.emet.gov.hu/hirek/hirek166/.

¹⁰⁹ „Szociális ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság, Nyolcszáznál több fiatal támogat az Út a diplomához program” 2015. február 20., www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-ministeriuma/szocialis-ugyekert-es-tarsadalmi-felzarkozasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/nyolcszaz-nal-tobb-fiatal-tamogat-az-ut-a-diplomahoz-program.

be.¹¹⁰ Szegeden a Sófi Alapítvány a költségtérítéses hallgatókat is megcélozza, bár kisebb összegekkel (egyszeri, maximum 200 ezer forintos díj), és a teljes egyetemről öten kapják meg ezt az összeget évente.¹¹¹ Az ELTE-n elsősorban az elsőéves hallgatókat célozza a rászorultság alapján a képzési költségeket fedező Lippay György-ösztöndíj.¹¹²

Az egyes jogi karokon osztott ösztöndíjakról az alábbi táblázat ad összefoglalót.

3. táblázat. Ösztöndíjak az egyes jogi karokon (E Ft/félév) 2015

<i>Intézmény</i>	<i>Tanulmányi ösztöndíj</i>	<i>(minimumelvárás a tanulmányihoz)</i>	<i>Szakmai, tudományos ösztöndíj</i>	<i>Közéleti ösztöndíj</i>	<i>Rendszeres szociális ösztöndíj</i>
<i>DE ÁJK</i>	45–135	20 kredit	30–150	40–120	58,7–119
<i>ELTE ÁJK</i>	29–175	3,4	17,5	50	58,25–175
<i>KRE ÁJK</i>	32	ösztöndíj átlag 3,5	–	–	35,7
<i>ME ÁJK</i>	30–120	3,51	15–170	15–120	30–120
<i>PPKE JÁK</i>	50–110	n. a.	25–150	25–250	25–250
<i>PTE ÁJK</i>	40–90	3,93	–	–	30–170
<i>SZE ÁJK</i>	35–260	2,00 vagy szakátlag	15–45	15–45	20–100
<i>SZTE ÁJK</i>	49,75–165,5	–	45	–	120

Forrás: Felsőoktatási felvételi tájékoztató, 2015. szeptemberben induló képzések, hallgatói juttatások, www.felvi.hu/pub_bin/dload/FFT_2015A/FFT2015A_5sz_tablázat.pdf

A fenti összegek félévre számítva értendők, tehát még a maximum értékek esetén sem jelentik azt, hogy a kiemelkedő teljesítményt nyújtó rászoruló hallgató megélhetését közelítően biztosíthatná kari ösztöndíjából.

Végül fontos szerepe van a Diákhitel1 konstrukciónak, amely bárki számára igénybe vehető formában legfeljebb havi 50 ezer forintot nyújt, és mellette, Diákhitel2 néven, az önköltségesek számára kedvezőbb kamatozású hitelt nyújt a képzési költség teljes összegére.¹¹³

Az ösztöndíjából és támogatásokból származó forrásokat egészítheti ki a tanulmányok közben végzett munka. Egy 2012-es felmérés szerint a jogi területen a hallgatók 51,3%-a dolgozik, ez a 44,6%-os átlaghoz képest némileg magasabb arány, és az átlagosnál (28,5%) némileg kevésbé jellemző, hogy ez nem szakmai munka lenne (25,5%).¹¹⁴ Ebben ugyanakkor a nem nappali képzésben részt vevő hallgatók is szerepelnek, amely a jogi területen jelentős létszámot jelent.

A tanulmányok finanszírozásához több szálon is kapcsolódik a határon túli tanulmányok és munkavállalás ügye. Egyrészt, ahogyan egyre többen csak jelentősebb összegek befektetésével tudják a jogi diplomát megszerezni (a jelenleg érvé-

¹¹⁰ Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Ösztöndíjak, Tanulmányi ösztöndíj, jog.unideb.hu/hallgatoknak/osztondijak.

¹¹¹ Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, SZTE Sóti József Ösztöndíj, juris.oldportal.u-szeged.hu/informaciok/hazai-osztondijak/szte-soft-jozsef?objectParentFolderId=10343.

¹¹² ELTE ÁJK, Lippay György-ösztöndíjak 2014/2015, 2014. július 4., www.ajk.elte.hu/hir?id=NW-646.

¹¹³ A 2015 végén iránnyadó kamatláb 4,9% és 2% a Diákhitel1 és Diákhitel2 konstrukciókra. [Diákhitel.hu, diakhitel.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=922&ml=1](http://diakhitel.hu/diakhitel.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=922&ml=1).

¹¹⁴ VEROSZTA Zsuzsanna: *Hallgatók 2012 – Kutatási zárótanulmány. Diplomás Pályakövetési Rendszer országos kutatás* (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály 2013) 24. 24. ábra, www.felvi.hu/pub_bin/dload/Hallgatok_2012_zarotanulmany.pdf.

nyes 220-300 ezer forint/féléves tandíjakkal számolva ez többmillió befektetés, nem számítva a tandíjon felüli költségeket) nő azok száma, akik eleve külföldi diplomát céloznak meg, olyan országban – például Ausztriában, Németországban, esetleg Franciaországban –, ahol tandíj nélkül tudnak tanulni. Igaz, helyette a megélhetési költségek magasabbak, azonban ezt a tanulás melletti munkával sokszor realisabb előteremteni. Másrészt a külföldi munkavállalás fényében – a képzés során vagy azután – finanszírozhatóbbnak tűnik az itthoni képzés költsége, mint ahogyan a diákhitel visszafizetése is realisabbnak tűnhet a nyugati kereseti viszonyokkal számolva. Mindez a hazai képzésfinanszírozás ügyét összekapcsolja az elvándorlás jelenségével. A következő rész a hallgatók nemzetközi orientációjának változásait mutatja be, majd összefoglalja, hogy mit tudunk a végzettség megszerzéséről és az azt követő időszakról, a statisztikák tükrében.

2.5. NEMZETKÖZI NYITÁS A HALLGATÓK SZEMSZÖGÉBŐL

Az állami ösztöndíjakhoz kötött itthoni munkavégzési feltétel miatt is lényeges adat, hogy a joghallgatók a pedagógusképzésben részt vevők után a legkisebb arányban (26,3%, illetve 25,7%) jelezték 2012-ben, hogy végzés után külföldi munkavállalást terveznek. A „közigazgatási, rendészeti és katonai” területet leszámítva a többi csoportban a hallgatók 41–51%-a jelzett külföldi munkavállalási szándékot.¹¹⁵ A terveket érdemes összevetni azzal, hogy – szintén 2012-es adatok szerint – a frissen végzett joghallgatók 4,7%-a vállalt külföldön munkát – ez a legalacsonyabb a képzési területek közül, mélyen a 10,6%-os átlag alatt, elmaradva a pedagógusképzés 5,4%-os arányától is.¹¹⁶ A 2013-as adat 3,7%-os aránya is a harmadik legalacsonyabb adat a képzési területek között.¹¹⁷ Kézenfekvő ezt azzal magyarázni, hogy az egyetemen megszerzett tudás továbbra is elsősorban a magyar jogrendszerhez kapcsolódik, és ezt a nemzetközi és uniós intézmények jogi munkakörű álláslehetőségei alig tudják ellensúlyozni.

A joghallgatók nyelvtudása nem tér el jelentősen az átlagtól, angolul némileg kisebb (94,3/95,2%), németül ugyanakkora (70,3%), franciául viszont nagyobb arányban (22/17,4%) beszélnek, mint az átlag egyetemista.¹¹⁸ A frissen végzettek körében az átlagot (9,5%) meghaladó mértékben folytattak a joghallgatók (11%) külföldi tanulmányokat a 2012-es adatok szerint. Ezt az arányt csak a gazdasági és a bölcsész képzési területek hallgatói múlják felül (11,4, illetve 14%).¹¹⁹ A 2013-as adatokban a jogi terü-

¹¹⁵ VEROSZTA (117. lj.) 17. 12. ábra.

¹¹⁶ VEROSZTA Zsuzsanna: *Frissdiplomások 2012 – Kutatási zárótanulmány. Diplomás Pályakövetési Rendszer, országos kutatás* (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály 2013) 23. 16. ábra, www.felvi.hu/pub_bin/dload/Frissdiplomasok_2012_zarotanulmany_es_modszertan/Frissdiplomasok_2012.pdf. A továbbiakban is idézett tanulmány alapja az egy, három és öt éve abszolutúriumot szerettek körében kiküldött és 15,18%-ban kitöltött kérdőívek – összesen 24 890 fő – alapján összeállított adatbázis, amely reprezentatív a következő adatokra: „válaszadóok neme, végzési éve, képzési területe, képzési szintje és munkarendje”.

¹¹⁷ VEROSZTA Zsuzsanna: *A Diplomás Pályakövetési Rendszer eredményei – 2013-as gyorsjelentés* (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály 2014) 9, www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR_gyorsjelentés_2013.pdf.

¹¹⁸ VEROSZTA (117. lj.) 13-14.

¹¹⁹ VEROSZTA (119. lj.) 21. 13. ábra.

let (13,3%) már csak a bölcsészet mögött marad le (14,1%).¹²⁰ 2007–2011-es összesítésben a jogi terület (13,3%) csak a bölcsészet és a művészeti képzések mögött marad le (15,4, illetve 15,3%).¹²¹ A külföldi tanulmányt folytató hallgatók nagy része minden bizonnyal Erasmus-ösztöndíjjal töltött vendégféléveket más ország jogi egyetemén.

A külföldi tanulmányokkal kapcsolatos adatok másik vetülete a magyarországi jogi képzést elvégző nem magyar állampolgárok aránya. Ez a 2009-ben végzett jogászok körében 0,8%, amit csak a 0%-kal szereplő nemzetvédelmi és katonai, illetve művészetközvetítés képzési terület múlt alul.¹²² Az átlagtól (2,7%) elmaradó érték nagy részéért egyébként is minden bizonnyal a környező országokból tanulni érkező magyar nemzetiségűek felelősek.

A csereprogramok ahhoz is hozzáegíthetik a hallgatókat, hogy erősítsék nyelvismereteiket, és a végzéshez közeledve könnyebben teljesítsék az esetleg még hiányzó nyelvvizsga-követelményt. Ennek hiányában ugyanis előfordulhat, hogy a vizsgák teljesítése után sem kapnak diplomát – ami egy legalább ötéves befektetést követően rendkívüli áldozatnak és pazarlásnak tűnik. Bár a jogi egyetemet szokás a nehezen elvégezhető képzések közé sorolni, a jogászképzést, 2012-es adatok szerint, a hallgatók 6,2%-a végzi más képzéssel párhuzamosan, jóval többen, mint az orvosi és a műszaki képzéseket (2,3%, illetve 2,7%), éppen a felsőoktatásban általában jellemző átlagnak megfelelően.¹²³ A jogászképzésre jellemző sajátos adat a nem nyelvvizsgálóval összefüggő okok magas aránya a diplomaszerezés kitolódásának indokai között (59% szemben a 26,4%-os átlaggal; nem világos, mi lehet ennek a magyarázata).¹²⁴

Azoknak, akik a képzés végén megszerzik a diplomát, jelentősen javul a munkaerőpiaci helyzetük. Hogy mi vár egy frissen végzett jogászra, arról a következő rész nyújt áttekintést.

2.6. DIPLOMA UTÁN

Az elhelyezkedési nehézségeket valószínűsítők arányát tekintve a jogi képzés (7,3%) az orvosi (5,9%) mögött második helyen áll, tehát itt jelentkezik legkevésbé ez a probléma – az informatikai és műszaki területet leszámítva a többi képzésnél ez az arány 10% fölötti, jellemzően 20%-nál is több, összességében 15% körüli átlaggal. Az ennek éppen felét kitevő jogi területen mért arány egyszerre mutathatja a jogi diploma konvertálhatóságát, a végzetek rugalmasságát, esetleg a diplomaszerezés előtti határozott vagy éppen visszaigazolt elképzeléseket a jövőendő munkahelyről.

¹²⁰ VEROSZTA (120. lj.) 7.

¹²¹ Kiss László: „A tanulmányi célú nemzetközi hallgatói mobilitás alakulása Magyarországon” in VEROSZTA Zsuzsanna (főszerk.): *A mozgás tere: A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok* (Budapest: Balassi Intézet 2014) 148. 12. ábra. Az adatok forrása itt is a Diplomás Pályakövetési Rendszer.

¹²² *Felsőoktatási kibocsátás 2009, Államigazgatási adatok integrációja, Kutatási jelentés* (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 2011) 18. 9. ábra, www.felvi.hu/pub_bin/dload/adatin-tegracio_kutatasi_zaroVEGL.pdf.

¹²³ VEROSZTA (117. lj.) 8. 2. ábra.

¹²⁴ VEROSZTA (119. lj.) 27. 22. ábra.

A frissdiplomás adatok visszaigazolják ezt az optimizmust, hiszen a munkakeresés aktivitását jelző „kapcsolat-kezdeményezési szám” a jogászok esetén az orvosi és informatikai képzések (9,48, illetve 21,76) után a legalacsonyabb (22,66),¹²⁵ és a munkakereséssel töltött idő is némileg az átlag alatt van (3,79 hó/3,94 hó). Az első munkahelyre kerülés módjai között a formális jelentkezés dominál 55% körüli aránnyal, ezt követi kb. 40%-kal a személyes ismeretség – ezek az adatok a képzési területek közötti összehasonlítás alapján megfelelnek az átlagnak.¹²⁶ Végül a munkanélküliség aránya (4,6%) is alacsonyabb, mint a frissdiplomás átlag (6,4%), a műszaki területtel pontosan megegyező adattal.¹²⁷ A frissen végzett jogászok legtöbbje határozatlan idejű munkaviszonyban dolgozott (87,1%), a gazdasági képzési területtel közel egy szinten (88,2%), ezt csak a műszaki és informatikai terület adatai múlják felül (90,7, illetve 90,3%).¹²⁸

A közalkalmazottak és köztisztviselők aránya (57,9%) a pedagógusok, illetve a közigazgatási, rendészeti és katonai képzési területet kivéve (71,8, illetve 73,5%) a legmagasabb.¹²⁹ Magántulajdonú cégeknél a frissen végzett jogászok 33,8%-a helyezkedett el, ez az átlagnál (52,6%) alacsonyabb, csak a pedagógusi, orvosi, illetve közigazgatási, rendészeti és katonai képzési területeken mértek alacsonyabb arányt (20,6%, 25,2%, illetve 18,7%).¹³⁰ Hasonlóan alacsony a (teljesen) külföldi tulajdonú munkáltatónál dolgozók aránya (7,2%), messze az átlag alatt (22,9%), egyedül a pedagógusképzést végzettenek (6,6%) előzve meg.¹³¹ Ugyanakkor a nagyvállalkozásoknál dolgozók (1000 fő foglalkoztatott felett) aránya az átlagnak megfelelő (26,8%, az átlag 26%).¹³² A jogvégzettek körében jellemző a legkevésbé a mellékállás (6,2%), elmaradva a mezőnytől és a 15,6%-os átlagtól.¹³³

A joghallgatók által becsült és elvárt pályakezdő jövedelem hozzávetőleg 160 és 200 ezer Ft volt 2012-ben, ezt csak az informatikai, a műszaki és gazdasági képzések előzték meg (utóbbi csak a becsült jövedelmet tekintve).¹³⁴ A két érték közötti eltérés a más képzési területeken jellemzőhöz képest átlagos.¹³⁵ A frissdiplomások önbevallásán alapuló adatok szerint a jogi terület nettó átlagjövedelmét (2012: 167 ezer Ft, 2013: 181 ezer Ft) csak az informatikai, a műszaki és a gazdasági terület jövedelmi adatai (2012: 212, 190 és 183 ezer Ft; 2013: 231, 195, 193 ezer Ft) előzik meg.¹³⁶ Az állami adatbázisokból származó adatok (Felsőoktatási Információs Rendszer, APEH és OEP) összekapcsolásából származó adatok szerint a jogi és igazgatási területen

¹²⁵ VEROSZTA (119. lj.) 35. 34. ábra.

¹²⁶ VEROSZTA (119. lj.) 40. 42. ábra.

¹²⁷ VEROSZTA (119. lj.) 48. 53. ábra.

¹²⁸ VEROSZTA (119. lj.) 50. 56. ábra.

¹²⁹ VEROSZTA (119. lj.) 52. 59. ábra.

¹³⁰ VEROSZTA (119. lj.) 43. 46. ábra.

¹³¹ VEROSZTA (119. lj.) 44. 48. ábra.

¹³² VEROSZTA (119. lj.) 45. 50. ábra.

¹³³ VEROSZTA (119. lj.) 64. 79. ábra.

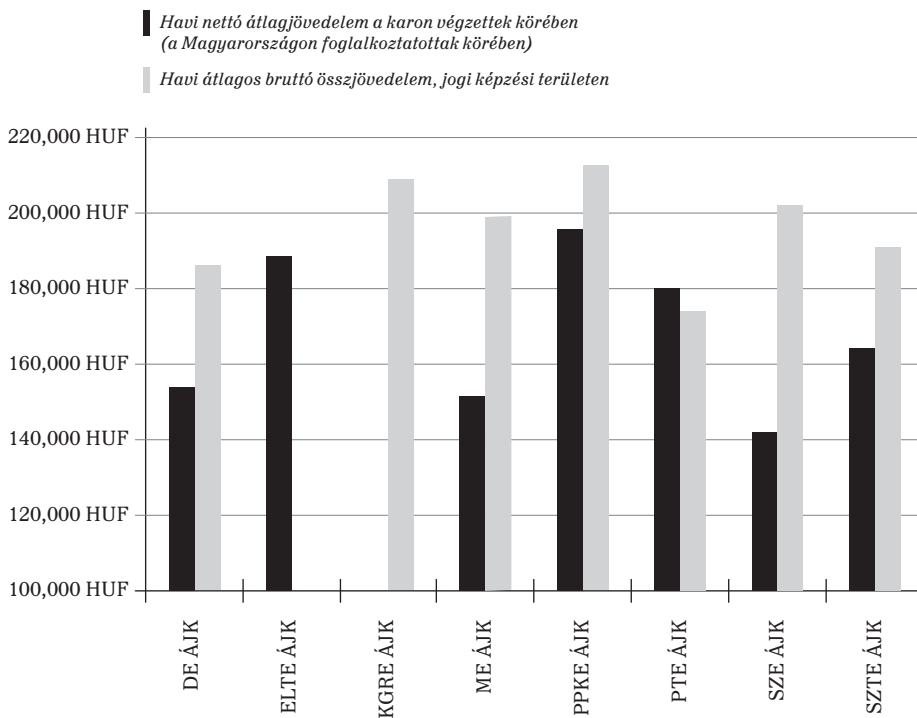
¹³⁴ VEROSZTA (117. lj.) 27. 28. ábra.

¹³⁵ VEROSZTA (117. lj.) 26.

¹³⁶ VEROSZTA (117. lj.) 66. 80. ábra. Ezek a hazai jövedelmekre vonatkozó adatok, amelyektől – főként a jogászoknál – a külföldön szerzett jövedelem figyelembevételével számított adatok lényegesen nem térnek el. A 2013-as adatok forrása VEROSZTA (120. lj.) 11-12.

végzetek bruttó átlagjövedelme a legmagasabb, közel 250 ezer Ft, a 200 ezres átlaggal szemben (2009-ben végzettekre számított adat).¹³⁷ A hallgatók minden bizonnyal reális képet festettek, amikor az informatikai és jogi területről döntően úgy értékelték, hogy a világgazdasági válság nem érinti őket, 60% körüli arányban. (Ennél csak a katonai területen volt magasabb az arány, ott még olyanok is szerepeltek nagyobb számban, akik pozitív változást vártak.)¹³⁸ Nagyrészt a kereseti viszonyok területi megoszlását követi a jogászok átlagfizetésének intézmény szerinti összehasonlítása, a vezető helyeken a három budapesti karral.

4. ábra. Havi átlagjövedelmi adatok a jogi területen végzettek körében, intézményenként

Források a két adatsorra: Diplomás pályakövető rendszer 2013 – felsőoktatási intézményi adatok, www.felvi.hu/felsooktatasiimuhely/dpr/eredmenyek/palyakovetesi_adatok_2013; illetve NYÜSTI Szilvia – VEROSZTA Zsuzsanna: Államigazgatási adatbázisok diplomás pályakövetési célú integrációja – gyorsjelentés (Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 2013) 5. 7. ábra, www.felvi.hu/pub_bin/dload/allamig_adatbazisok_diplomas_palyakovetesi_celu_integracioja_gyorsjelentenes/Adatintegracio_gyorsjelentenes_20140224_vegleges.pdf

¹³⁷ Felsőoktatási hibocsátás 2009 (125. l.) 32. 21. ábra, www.felvi.hu/pub_bin/dload/adatintegracio_kutatasi_zaroVEGL.pdf.

¹³⁸ Diplomás pályakövetés – Hallgatói motivációs felmérés, 2009. Kutatási jelentés (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Igazgatóság, 2010) 32. 17. ábra, www.felvi.hu/pub_bin/dload/hallgatoi_motivacios_kutatasi_jelentes_hallgatoi.pdf.

A fizetésekhez kapcsolódó adat, hogy az általánosan jellemző, drámai adatokhoz hasonlóan – 150 ezer forintos női átlagkereset szemben a 200 ezer forintos férfi átlagkeresethez képest – a jogi területen is elmaradnak a nők fizetési adatai a férfiakéitól (167 ezer forint szemben a 210 ezer forintos férfi átlagbérrel).¹³⁹ Ahogyan láttuk, a legmagasabb kezdő átlagfizetések az informatikai és a műszaki területen jellemzőek, és itt is a legmagasabb a férfiak aránya, és a tendencia tartósan tűnik, hiszen a 2012-es felvételi preferenciáknál 86% és 78% az elsőhelyes jelentkezők aránya.¹⁴⁰ A születési különbségek más területen is jelentkeznek: „A jogi-közigazgatási szakterületen például hangsúlyosabban jelennek meg az iskolázottabb szülők gyerekei, s kétszeres az elit-gimnáziumokból érkezettek aránya is.”¹⁴¹

A végzeteket általában relatív elégedettség jellemzi a frissdiplomások körében végzett felmérés adatai szerint. Másokhoz képest a jogot végzettek, a gazdasági területen diplomát szerzett munkavállalókhöz (vagy épp vállalkozókhöz) hasonlóan, a legelégedettebbek a munkájukkal (1–4-es skálán 2,98, illetve 2,99-es aránnyal, a 2,91-es átlaghoz képest).¹⁴² Egy soktényezős, objektív és szubjektív elemekre építő, 2007-es adatokat használó kutatás szerint a „szakmai sikeresség az orvos- és egészségtudomány, a jogi és igazgatási, valamint pedagógusképzés területek végzettjeit az átlagnál jobban jellemzi”.¹⁴³

A jogi képzés jövőjéről, illetve a túlképzés érvéről a legbeszédesebb adat a „horizontális illeszkedés” mutatószáma, negatív megfogalmazásban az, hogy a frissen végzettek hány százaléka dolgozik nem a szakterületén. Itt az orvosi (6,5%) és az informatikai (11,8%) terület utáni legalacsonyabb adat a jogászoké (12,5%), jóval a 22,1%-os átlag alatt.¹⁴⁴ Ugyanakkor 2013-as adatok szerint a külföldön dolgozó frissdiplomás jogászoknak csak 60%-a végzett jogi jellegű munkát, ez a mediánhoz közeli adat, de messze elmarad a jobban konvertálható orvosi, műszaki és informatikai képzésektől.¹⁴⁵ A vertikális illeszkedést tekintve – vagyis az egyetemi diplomának mint végzettségi szintnek megfelelő munkát végzők arányát nézve – a jogászok állnak a legjobban, 11%-os aránnyal (2012).¹⁴⁶

Az adatok összességében meggyőzően cáfolják a túlképzésről szóló elképzeléseket, hiszen a jogvégzettek magas arányban, az átlagosnál kisebb erőfeszítéssel, jó arányban a szakmájukban, jól fizető munkát találva helyezkednek el, és munkahelyükkel az átlagnál nagyobb arányban elégedettek is.

¹³⁹ A legmagasabb átlagbér az informatikai területre jellemző, azonban egyúttal itt a legnagyobb a különbség a férfi és női átlagbérek között, 178 szemben 242 ezer forinttal(!). VEROSZTA (120. lj.) 17.

¹⁴⁰ Minden munkarend és finanszírozási forma, általános felvételi eljárás. GARAI Orsolya – KISS László: „A felsőoktatási jelentkezések tendenciáinak alakulása 2010 és 2014 között” *Felsőoktatási Műhely* 2014/1. 37. 20. ábra.

¹⁴¹ GYÖRGYI Zoltán: „Munkaerő-piaci esélyek, munkaerő-piaci stratégiák” in GARAI Orsolya [et al.] (szerk.): *Diplomás Pályakövetés IV. – Frissdiplomások 2010* (Educatio Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 2010. december) 47, www.felvi.hu/pub_bin/download/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf.

¹⁴² VEROSZTA (119. lj.) 80. 101. ábra.

¹⁴³ VEROSZTA Zsuzsanna: „A munkaerő-piaci sikeresség dimenziói frissdiplomások körében” in GARAI (145. lj.) 31, www.felvi.hu/pub_bin/download/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf.

¹⁴⁴ VEROSZTA (119. lj.) 59. 70. ábra.

¹⁴⁵ VEROSZTA (120. lj.) 10.

¹⁴⁶ VEROSZTA (119. lj.) 61. 74. ábra.

A továbbiakban a túlképzésről szóló vita mellett további olyan kérdéseket járok körül, amelyek az utóbbi években meghatározóak voltak a jogászképzés jövőjét tekintve.

3. VITÁK A HAZAI JOGÁSZKÉPZÉSÉRŐL

3.1. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS, BOLOGNA ÉS AZ OSZTATLAN KÉPZÉS DILEMMÁI: MOBILITÁS, JOGRENDSZEREK, HATÁROK

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a jogászképzést érő egyik kihívás, amely egyben lehetőség is, a nemzetközivé válás. A magyar jogi oktatás nemzetközi szinten mozog, mind az oktatók, mind a hallgatók könnyebben tudnak külföldi egyetemet választani, illetve a minőségi mutatók és a kutatás terén is egyre inkább nemzetközi vagy legalább európai mércék jelennek meg. Ebből a tendenciából a hazai jogászképzést leginkább foglalkoztató kérdéskör talán a bolognai folyamat, azon belül főként az osztatlan képzés kétszintűvé tétele. Az alábbiakban ezt a dilemmát vizsgáljuk, nemzetközi összehasonlításban is bemutatva a jogászképzés modelljeit.¹⁴⁷

Számos előzmény, közte az 1998-as Sorbonne Nyilatkozat után 1999-ben fogadta el huszonkilenc európai ország oktatási minisztere a Bolognai Nyilatkozatként ismert, *Az európai felsőoktatási térség* című dokumentumot. A szöveg nem kötelezően érvényesülő intézményi előírás, leginkább (nagy hatású) szándéknyilatkozatnak tekinthető. Az anyag célja, elsősorban a mobilitás lehetőségeinek bővítése révén, Európa és a felsőoktatás nemzetközi versenyképességének segítése. Mind a többszintű képzés gondolata, mind a nemzetközivé válás, átjárhatóság megteremtése összekapcsolódik a versenyképesség célkitűzésével.

A bolognai célok tehát nem írhatóak le pusztán a korábbi osztatlan képzések kétszintűvé tételével. A háromciklusú (alap-, mester- és doktori képzés) modell illeszkedik az átjárhatóság megerősítéséhez, amely szakok, intézmények és országok közötti mobilitást egyaránt jelenthet. Ehhez kapcsolódik a minőségbiztosítás és a képzések kölcsönös elismerésének rendszere.¹⁴⁸ Az átjárhatósággal összefüggő cél az összehasonlíthatóság, a kreditrendszer és a kreditek átvitele, a képzések kölcsönös elismerése. Szintén a mobilitással összefüggő kérdés az Európai Kutatási Térség gondolata. A bolognai rendszer fontos eleme a nemzetközivé válás, amely részben Bolognától függetlenül zajlott és zajlik, részben maga a modell célja, hogy ezeket a folyamatokat leginkább belső, európai szinten erősítse.

¹⁴⁷ A jogászképzések nemzetközi összehasonlítására a magyar irodalomból lásd elsősorban NAGY (26. l.), és NAGY Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései* (Szeged: Pólay Elemér Alapítvány 2007); egy korábbi, alapos áttekintés: VARGA Csaba: *A felsőfokú jogi oktatás főbb mai rendszerei* (Budapest: MTA JTI 1967), www.academia.edu/6129297/A_FELS%C5%90FOK%C3%9A_JOGI_OKTAT%C3%81S_F%C5%90BB_MAI_RENDSZEREI_The_main_contemporary_systems_of_university_legal_education.

¹⁴⁸ Jó áttekintést nyújt pl. DERÉNYI András (összeáll.): *A bolognai folyamat célkitűzéseinek magyarországi megvalósítása, áttekintés* (Bologna Füzetek 5) (Budapest: Tempus Közalapítvány 2010), www.tka.hu/konyv/2851/a-bolognai-folyamat-celkituzeseinek-magyarorszag-i-megvalositasa.

A képzések harmonizációja kapcsán megkerülhetetlen, de gyakran elfelejtett tény, hogy az Európai Uniónak meglehetősen korlátozottak az oktatással kapcsolatos hatáskörei. A bolognai előírások már csak ezért sem jelenhetnek meg egységes előírásként – az eredeti dokumentumot kötőerő nélküli nyilatkozatként fogadták el oktatási miniszterek –, az elvek átültetéséről minden esetben a nemzeti jogalkotó dönt. Ugyanakkor az Unió kívüli országok is dönthetnek arról, hogy a felsőoktatás átalakítása során figyelemmel vannak a bolognai elvekre.¹⁴⁹

A bolognai modell magyarországi hatását vizsgálva jól látható az intézményi ellenállás, illetve szabályozói bizonytalanság, melynek eredményeként ma is vegyes rendszer működik. Miközben megfigyelhető egy alapvető elmozdulás a kétszintű képzések irányába, mellette több képzésben, közöttük a jogi (vagy az orvosi) képzésben megmaradt az egységes képzési modell (pontosabban, a doktori képzést is figyelembe véve a háromosztatúság helyett a kétosztatúság).

A harmonizáció gondolata egy nagyon sokszínű, eltérő modellekre épülő európai felsőoktatást kíván átalakítani, ahol számos modell hatása érvényesül. Az egyetem három hagyományos modelljét szokás elkülöníteni: az angolt, ahol alapvetően elitképzés folyik (Oxford, Cambridge), a személyes kapcsolatok dominálnak (tutori rendszer), és az egyetemek működése a korporatív elvet követi, amelytől eredendően idegen mind a piaci verseny, mind az állami beavatkozás gondolata; a kontinentálist, amelynek kialakulásában az állami szerepvállalás volt meghatározó a követelmények és a finanszírozás terén is (humboldti, illetve napóleoni modell, utóbbiban különösen széles körű állami hatáskörökkel, akár a kinevezésben), ahol az állam a finanszírozás mellett azért is kap kiemelt szerepet, mert a végzettkre épít az államszervezet; végül az amerikai modell, ahol a verseny a döntő elem, a gyakran magánalapítású intézményeket, mintegy gazdasági társaságot, szakapparátus vezeti.¹⁵⁰

Európában a jogászképzésben a bolognai rendszerre történő átállás leginkább a bizonytalan jelzővel írható le. Nemcsak a célok és a kivitelezés módja terén van bizonytalanság, de az alapvető struktúrát tekintve sincs közeledés. Ezt talán legjobban az olasz példa szemlélteti, ahol oda-, majd visszalépés történt.¹⁵¹ Spanyolországban a jogi képzés négyéves, és bár vannak tervek a bolognai modell átvételére, a reformtörekvések alkotmányossági kérdéseket is felvetnek, az autonómia körében.¹⁵² Ausztriában és Németországban jelentős az ellenállás a kétszintűvé tétel-

¹⁴⁹ Lásd pl. a szerb esetet: „A felsőoktatási törvény [...] megeremti a Bologna Nyilatkozat és a Lisszaboni Egyezmény teljes körű átültetésének. [...] A háromfokozatú képzési struktúra [...] érvényesül valamennyi egyetemen és a felsőoktatási intézményben, [...]és] az formálisan [...] a 2006/2007-es tanévvel kezdődően lépett hatályba.” European Commission: *Higher Education in Serbia* (European Commission Tempus 2010) 2, eacea.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/reviews/serbia_review_of_higher_education.pdf. Elsősorban a nehézségeket sorolja fel az orosz példa kapcsán (ahol a magyarhoz hasonló ötéves képzés a jellemző) a következő kötet: Christer PURSIAINEN – Sergey A. MEDVEDEV (szerk.): *The Bologna Process and its Implications for Russia. The European Integration of Higher Education* (Moscow: Russian-European Centre for Economic Policy [RECEP] 2005), www.recep.ru/files/publ/bologna_en.pdf.

¹⁵⁰ HRUBOS–SZENTANNAI–VEROSZTA (78. lj.) 15–16.

¹⁵¹ Luisa ANTONIOLLI: „Legal Education in Italy and the Bologna Process” *European Journal of Legal Education* 2006/2. 143–145.

¹⁵² Carel STOLKER: *Rethinking the Law School: Education, Research, Outreach and Governance* (Cambridge: Cambridge University Press 2014) 21; és Pilar ÁLVAREZ: „La reforma de Wert propicia un

lel szemben, csak kivételként találkozunk ilyen, egymásra épülő programokkal.¹⁵³ Franciaországban a bolognai modellnek megfeleltethetően bomlik alap- (*license*) és mesterképzésre (*maîtrise*) a jogi oktatás, ráadásul a jogi karok hagyományos monopóliumát is megtörte a Sciences Po egy 2005-ös szabálmódosítással.¹⁵⁴ A fentiekén túl a Benelux és a skandináv államokban fogadtak el a bolognai modellnek megfelelő reformokat a jogi oktatásban.¹⁵⁵

Az Egyesült Királyságban a jogi oktatás szintén leképezi a bolognai felosztást, azonban az alapképzés (LLB vagy BA in Law) elvégzése is elegendő egyetemi előképzettséget jelent a joggyakorlat feltételét jelentő vizsgákhoz – arról nem is beszélve, hogy hagyományosan jogi diploma nélkül is lehetett valaki *solicitor*, sőt, egy egyéves átképzés után ez még ma is lehetséges.¹⁵⁶ A törökországi jogi képzés az angolhoz hasonlóan ismeri az alapképzést követő jogi tárgyú mesterképzést, amely azonban szintén nem feltétele annak, hogy valaki a szakmát gyakorolja.¹⁵⁷

Az Egyesült Államok jogi képzése eltér az Európában megszokottól, hiszen jogi tanulmányokat a hallgatók egy alapképzésnek megfeleltethető *college*-képzés befejezését követően folytathatnak, amely azt jelenti, hogy a joghallgatók rendkívül sokszínű elővégzettséggel érkeznek a jogi egyetemre. Az angol helyzethez hasonlóan itt is sokáig fennmaradt az a gyakorlat, hogy a jogi munkához nem – akár a bírói kinevezéshez sem – kellett jogi egyetemi végzettség.¹⁵⁸ A hazai vitákat tekintve nehezen képzelhető el az a helyzet, amely az Egyesült Államokban előállt, hogy az ország elsőszámú vezetője – maga is jogvégzett, sőt korábban jogot oktató ember – a jogászképzés kétévessé(!) tételét veti fel.¹⁵⁹ Ausztráliában a korábbi, négyéves alapképzésben megszerezhető jogi diploma mellett fokozatosan megjelentek az amerikai JD-képzést követő programok.¹⁶⁰ Latin-Amerikában a kontinentális rendszerhez hasonlóan (osztatlan) alapképzés a jellemző, tehát a középiskola után közvetlen jogi egyetemre

mapa de 17 planes universitarios” *El País* 2015. 01. 31. Lásd politica.elpais.com/politica/2015/01/30/actualidad/1422652275_157736.html.

¹⁵³ Pl. a bécsi Wirtschaftsuniversität képzése ilyen. Judith VON SCHMÄDEL: „Legal Education in Austria and Germany and the Importance of the Study of Legal History” *Hitotsubashi Journal of Law and Politics* 2009/37. 52-53. Németországban megjelentek 'Diplomjurist' (mester)képzések. STOLKER (156. lj.) 22.

¹⁵⁴ Lásd a Sciences Po jogi dékánjának könyvét a témában: Christophe JAMIN: *La Cuisine du Droit, L'École de Droit de Sciences Po: une expérimentation française* (Paris: Lextenso 2012); idézi Adrien HABERMACHER: „A French-American Perspective on Legal Education: Institutions, Experience and Debate” *The Common Law, Columbia Law School's Journal of Law and Social Problems Blog* May 4, 2015. Lásd blogs.law.columbia.edu/commonlaw/2015/05/04/a-french-american-perspective-on-legal-education-institutions-experience-and-debate/; és STOLKER (156. lj.) 22, 17. lj.

¹⁵⁵ STOLKER (156. lj.) 20.

¹⁵⁶ STOLKER (156. lj.) 17.

¹⁵⁷ STOLKER (156. lj.) 24.

¹⁵⁸ Pl. a történelmi *Brown v. Board of Education* [Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954)] döntés meghozatalában (a kilencből) két olyan bíró is részt vett az Egyesült Államok Legfelső Bíróságán, akinek nem volt jogi végzettsége: Jackson és Reed bírók.

¹⁵⁹ A felvetés 2013-ban hangzott el, nem először és nem utoljára, de továbbra is csak terv maradt. A főbb indok a hallgatóra rótt költségek csökkentése, hiszen egyévnnyi tandíj is jelentős teher. Lásd pl. Colleen FLAHERTY: „2 Years for Law School?” *Inside Higher Ed* August 26, 2013. Lásd www.insidehighered.com/news/2013/08/26/president-obama-calls-cutting-year-law-school.

¹⁶⁰ Melbourne-ben pl. teljesen átálltak a JD-képzésre, alapképzésben jogi diploma már nem szerezhető. STOLKER (156. lj.) 29.

mehetnek a diákok.¹⁶¹ A legtöbb afrikai országban is (négy-, illetve ötéves) alapképzésben szerezhető jogi végzettség.¹⁶²

Kína a 4+2+3-as, a bolognainak nagyjából megfeleltethető (alap-, mester- és doktori képzés) rendszerét alkalmazza a jogi oktatásban, azonban a jogi szakvizsgát nem csak jogvégzettek tehetik le.¹⁶³ A mester- (és értelemszerűen a doktori) képzés elsősorban az akadémiai irányultságú hallgatókat célozza meg.¹⁶⁴ Japán és Korea a közelmúltban lépéseket tett, hogy közelítse rendszerét az amerikaihoz. A japán jogi oktatásban a 2004-es reform óta az alapképzés után következik a jogi doktori program, és csak ezt követően lehet szakvizsgát tenni.¹⁶⁵ (Korábban a kontinentális – illetve a német – rendszernek megfelelően a középiskola után lehetett jogi egyetemre menni.)¹⁶⁶ Indiában a jogi képesítést nyújtó LLB-programot más alapképzésre építve és alapképzéssel kombináltan is el lehet végezni.¹⁶⁷ A két (három- és ötéves) képzés párhuzamosan működik 1987 óta, amikor a hosszabb képzésre kifejezetten a jog oktatására szakosított intézményeket kezdtek létrehozni.¹⁶⁸

A világon érzékelhető tendenciákat vizsgálva az angol és wales-i jogi oktatást és továbbképzést felügyelő független brit intézmény, a *Legal Services Board* részére készült jelentés arra a következtetésre jut, hogy a hagyományosan nagy hatással bíró brit jogászképzés modellje háttérbe szorulni látszik az amerikai modellel szemben, elsősorban az Ausztráliában, Kanadában, Kínában és Indiában megfigyelhető folyamatok alapján.¹⁶⁹ Ez azt jelenti, hogy az általános alapképzésre és „érettebb” hallgatókra építő képzés tűnik vonzóbbnak.

Az európai és magyar helyzetre vetítve mindez leginkább úgy jelenik meg, ha egyáltalán, hogy egyre népszerűbbek a jogi végzettség birtokában teljesíthető jogi szakképzések. Miközben a jogászképzés modellje alapvetően megmarad a középiskola után induló szakirányú oktatási formában, az első diplomára épülő további jogi végzettség egyre népszerűbbé válik.

A *European Law Faculties Association (ELFA)* 2010-es ljubljanai nyilatkozata,

¹⁶¹ STOLKER (156. lj.) 30.

¹⁶² STOLKER (156. lj.) 35.

¹⁶³ Xianyi ZENG: „Legal Education in China” *South Texas Law Review* 2002/2. 707–716; Jie Gao: „Comparison Between American and Chinese Lawyers: Educated and Admitted to Practice Differently in Different Legal Systems” *Penn State International Law Review* 2010/1. 129–146; idézi John FLOOD: *Legal Education in the Global Context Challenges from Globalization, Technology and Changes in Government Regulation, Report for the Legal Services Board* (London: University of Westminster School of Law 2011) 22–23, www.legalservicesboard.org.uk/news_publications/latest_news/pdf/lsb_legal_education_report_flood.pdf; és STOLKER (156. lj.) 26.

¹⁶⁴ STOLKER (156. lj.) 25.

¹⁶⁵ Luke NOTTAGE: „Legal Education in Asia: Globalization, Change and Contexts—in Review” *Sydney Law School Legal Studies Research Paper* 2011/5, ssrn.com/abstract=1752646; idézi FLOOD (167. lj.) 26.

¹⁶⁶ A reformokról lásd Shigenori MATSUI: „Turbulence Ahead: The Future of Law Schools in Japan” *Journal of Legal Education* 2012/1. 3–31; idézi STOLKER (156. lj.) 27, 25. lj.

¹⁶⁷ Jane SCHUKOSKE: „Legal Education Reform in India: Dialogue Among Indian Law Teachers” *Jindal Global Law Review* 2009/1. 251–279; John VARGHESE: „Global Legal Education and India – A Blueprint for Raising Indian Legal Education to Global Standards” *SSRN Electronic Journal* 2010/12, ssrn.com/abstract=1728451; idézi FLOOD (167. lj.) 25.

¹⁶⁸ STOLKER (156. lj.) 28.

¹⁶⁹ FLOOD (167. lj.) 32.

miközben megerősíti a tagok elkötelezettségét az összehasonlíthatóság és a diplomák kölcsönös elismerésének elve mellett, kritikát fogalmaz meg a képzés időtartamának csökkentésével szemben. A szövetség szerint a tapasztalatok azt mutatják, hogy a reformok a jobb munkaerőpiaci helyzet céljával ellentétes hatást hoztak.¹⁷⁰

Az Európai Unió Bírósága *Morgenbesser*- és *Koller*-ítéleteinek fényében – melyek révén a névadó feleket úgy vették fel az ügyvédi kamarák Genfben, illetve Grazban, hogy külföldi képesítés elismerésére hivatkozva „átugrották” a hagyományos gyakorlati követelményeket¹⁷¹ – az uniós jogi végzettségek közelítése nélkül aligha biztosítható a jogászai szakmában az átjárhatóság. Ehhez azonban nem feltétlenül szükséges, hogy a bolognai rendszer többszintűségi eleme egyúttal irányadó gyakorlattá váljon.

A többszintű képzés kérdéséről elkülöníthető, de az európai jogászság gondolatához szorosan kapcsolódó kísérlet a kettős diplomát nyújtó képzések szervezése. A külföldön töltött egy-két erasmusos félévhez képest mélyebb intézményközi együttműködést valósít meg például a francia *Paris X* és az angol *Essex* egyetemek közötti kettős képzési program. Hasonlóan a kanadai, kétnyelvű és kétjogú környezetben működő *McGill* Egyetem kettős jogi képzettséget nyújtó programjaihoz,¹⁷² a végzettek az angolszász és a kontinentális jogrendszerben egyaránt járatos jogászokká válnak.¹⁷³ Hasonló közös programot működtet például az ír *University College Dublin* és a francia *Paris II Panthéon-Assas* Egyetem.¹⁷⁴ Egy jogrendszereken átnyúló képzés szükségszerűen nagyobb hangsúlyt fektet a jogi munkához szükséges képességekre, mint a konkrét tárgyi tudás elsajátítására.¹⁷⁵ A képzés tapasztalatai egyúttal rámutatnak a nehezen egységesedő európai rendszer hiányosságaira, például az Európai Kreditátvételi Rendszer körüli ellentmondásokra.¹⁷⁶

A sokszínűség felvillantása mutatja, hogy a közös nevezőt keresőknek nincs könnyű dolguk. Ha nem is lehetetlen valamiféle minimális közös modell megalkotása, annak kívánatosságát illetően megoszlanak a vélemények. A hazai vitában markáns véleményt képvisel Mezey Barna, érdemes az osztott képzés elleni okfejtését hosszabban idézni:

A jelenlegi (egységes, ötéves) jogász alapképzés olyan három évszázados tradíció része, amely egyaránt biztosítani kívánja az – általános társadalomtudományi alapokra épülő, jogtörténeti és jogbölcséleti ismeretekkel kiegészített – elméleti jogi tudást és a praktikus jogi ismereteket. Persze semmi sem lehetetlen: politikai döntéssel ebből is lehet az angolszász szervezetre emlékeztető, a csak a praxis igényeit szem előtt tartó jogtechnikusok kiképzésére alkalmas struktúrát faragni. Ám ez, ha megtörténne,

¹⁷⁰ European Law Faculties Association (ELFA): *Resolution on the Bologna Process* (Ljubljana: 25–28 February 2010), elfa-afde.eu/app/download/5788683716/resolution.ljubljana.pdf.

¹⁷¹ Case C-313/01, *Christine Morgenbesser v. Consiglio dell'Ordine degli avvocati di Genova* [2003] ECR I-13467; Case C-118/09 *Robert Koller* [2010] ECR I-13627.

¹⁷² Ennek háttéréről és magyarázatáról lásd Paul-André Crépeau Centre for Private & Comparative Law: „Transsystemic Legal Education”, www.mcgill.ca/centre-crepeau/transsystemic/.

¹⁷³ Audrey GUINCHARD: „The Double Degree Experience between England and France: a Contribution to an Integrated European Legal Education” *European Journal of Legal Education* 2007/1. 3–18.

¹⁷⁴ Marie-Luce PARIS-DOBOZY: „Challenging Exchange Programs: Studying the Common Law and Civil Law Systems in a Joint Law Degree” *European Journal of Legal Education* 2009/1. 47–56.

¹⁷⁵ GUINCHARD (177. l.) 4.

¹⁷⁶ GUINCHARD (177. l.) 14.

egyenlő lenne képzési hagyományaink teljes félretételével, értékeink leértékelésével, vagy legalábbis a jogi oktatás nyolc-tíz évig elhúzódó felforgatásával!¹⁷⁷

Másoknál találunk ennél megengedőbb álláspontot. Szabó István egy 2003-as vitában utalt arra, hogy korábban a jogászképzés nyolc félévből állt, ez sem a doktori cím szempontjából, sem a képzés felépítése szempontjából – tekintve, hogy az utolsó két félévben már rendes oktatás alig folyik – nem volt probléma.¹⁷⁸ Lévay Miklós ehhez hasonlóan fejtette ki, hogy mivel álláspontja szerint a kétszintű képzésre történő átállás előbb-utóbb eléri a jogászképzést is, a négyéves¹⁷⁹ képzéshez célszerű ragaszkodni, amelyre később ráépülhet egy, akár közös, európai joganyagra, akár egy-egy szakterületre fókuszáló mesterképzés.¹⁸⁰ Ez kapcsolódna ahhoz a tendenciához, hogy egyébként is egyre többen végeznek el szakosító LLM-képzést. Ráadásul a jogi-igazgatási képzésekkel – amelyet később valamennyi kar beindított¹⁸¹ –, tehát az alapképzések megjelenésével bizonyos értelemben már megindult a kétszintűvé válás.¹⁸²

A jogi kari dékánok 2003-ban Győrben elfogadott állásfoglalása a következőkkel indokolja a kétszintűség elutasítását. A kétciklusú struktúra „a jogászképzés funkciójától és sajátosságától idegen”. Ezen sajátosságok: 1) „széles társadalomtudományi megalapozás”; 2) „magas szintű elméleti [...] megalapozás”; 3) „egységes jogász-alapképzés”; 4) „egyetemi szintű képzés”; és 5) „elsődlegesen klasszikus jogász pályákra, másodsorban nem hagyományosan jogászi, igazgatási jellegű pályákra való képzés”.¹⁸³ Anélkül, hogy az indokok igazságtartalmát vitatnánk, az érveket vizsgálva először az tűnhet fel, hogy könnyedén alkalmazhatóak a többszintű képzés melletti álláspont alátámasztására is. A „széles társadalomtudományi megalapozást” és a „magas szintű elméleti [akár filozófiai] megalapozást” szolgálhatná egy hangsúlyosabban társadalomtudományi tárgyú alapképzés. Ez akár történhetne egységes alapképzés keretében is, ahol a fenti ismereteket alapvető jogi ismeretekkel bővítve oktatnák. Az „egyetemi [véltetően: mester-] szintű képzés” követelményét pedig minden bizonnyal teljesítené a második ciklus képzése. (Bizonyos értelemben jelenleg a BA jellegű órák, nagy létszámú előadások jellemzik a jogi képzést jelentős részben, különösen a képzés első éveiben.) Végül az állásfoglalás utolsó érve maga mutat rá, hogy a jogászképzés egymástól lényegesen eltérő pályákra is felkészít.

¹⁷⁷ MEZEY Barna: „Előszó” in TAKÁCS (4. lj.) VI–VII. Hasonlóan: MEZEY Barna: „Bírálat Nagy Zsolt A jogászképzés fejlődése és aktuális kérdései c. PhD értekezéséről” *Jogelméleti Szemle* 2006/2, *jesz.ajk.elte.hu/mezey26.mht*.

¹⁷⁸ Szabó István hozzászólása a jogászképzés aktuális problémáiról szóló, az ELTE ÁJK-n 2003. március 6-7-én tartott kerekasztal-beszélgetéshez. TAKÁCS (4. lj.) 395–397.

¹⁷⁹ A hazai jogászképzés nem régen vált ötéves programmá: „A képzés teljes időtartama még az eze[r] kilencszázhatvanas években is változatlanul négy esztendő volt, jóllehet a kar már 1963-ban javaslatba hozta az ötéves képzést.” Ekkor növelték fél évvel, majd 1996-ban újabb fél évvel, öt teljes évre, a képzés időtartamát. MEZEY 2003 (4. lj.) 178, eredeti kiemelés mellőzve.

¹⁸⁰ Lévay Miklós hozzászólása a jogászképzés aktuális problémáiról szóló, az ELTE ÁJK-n 2003. március 6-7-én tartott kerekasztal-beszélgetéshez. TAKÁCS (4. lj.) 395.

¹⁸¹ Lásd a fejezet képzési struktúrákat bemutató részét a mai helyzetről szóló alcímben.

¹⁸² Ezt az érvet lásd Fűrész Klára hozzászólása a jogászképzés aktuális problémáiról szóló, az ELTE ÁJK-n 2003. március 6-7-én tartott kerekasztal-beszélgetéshez. TAKÁCS (4. lj.) 401.

¹⁸³ A jogászképzést folytató egyetemek Dékáni Kollégiumának 2003. május 17-ei állásfoglalása. Megjelent: TAKÁCS (4. lj.) 402-403, lj.

A német tapasztalatok szerint a többszintű képzés hatását egyre komolyabban kell vennie a jogászképzésnek is.

Az álláspiacon pedig a jogászai tudást igénylő pozíciók betöltése során ezek a BA-diplomák egyre inkább kiváltják a hagyományos jogászai diplomát. Korábban egy gazdasági vezető pozíció betöltéséhez a jogász és közgazdász végzettség általános elvárásnak számított, ma már egyre inkább csökken a jogász végzettség jelentősége ezeken a területeken.

A tanács várakozásai szerint a jövőben egyre inkább elmosódnak a határok az egységes jogászképzés és a BA-képzés keretein belüli jogi oktatás között.¹⁸⁴

Utólag, a Nemzeti Közzszolgálati Egyetemen folyó képzések tükrében – erről lásd a fejezet soron következő alcímeiben irtakat – nem világos, hogy mennyiben volt valós alapja azoknak a hangoztatott félelmeknek, hogy a nem ötéves, hanem ennél rövidebb, doktorit nem nyújtó jogi alapképzést végző hallgatók nem találnának munkát. Ahogyan Szalay Gyula a 2003-as vitában megjegyezte, ezt akár az állam maga is eldöntheti, amikor kialakítja az állami, önkormányzati közigazgatási munkakörök betöltésének szabályait.¹⁸⁵

A kétszintűvé tétel ráadásul orvosolhatná azokat a bajokat, amelyeket a rendszer-váltás utáni trendek kapcsán számos megszólaló aláhúz: a tömegesedés jelenségét. Az ezredfordulóval már nem egyszerűen tömegesedésről beszélhetünk, hanem a felsőoktatás egyetemessé válásáról (50% feletti arányról 75% közelébe vagy a fölé kerül a beiskolázási arány).¹⁸⁶ Ezt részben képes ellensúlyozni a többszintű felsőoktatás modellje, ahol egy szélesebb körű alapképzést követően a hallgatók közül nem mindenki folytatja tanulmányait. Ez egyrészt szolgálhat szakosodási célokat, mesterszinten nagyobb számú képzési programmal, másrészt segíthet fenntartani a tömeges képzésben veszélybe kerülő szemináriumi, gyakorlati oktatást. Egyúttal a kétszintűvé tétel lökést adhat a curriculum megújításához, amint ez a tárgyban és intézményes értelemben is legközelebbi tudományterületen, a politikatudományok esetében bekövetkezett.¹⁸⁷ További érv lehet a kétszintűség mellett, hogy a hatékonyság sokszor hangsúlyozott (ritkábban definiált) célját sértő magas lemorzsolódási arányt részben kezelheti: azoknak is diplomát adhat, akik korábban, akár valamennyi záróvizsga letételét közvetlen megelőzően vagy korábban, a képzés második felében hagyják ott a szakot.¹⁸⁸

¹⁸⁴ A német tudományos tanács 2012 novemberében közzétett, a jogtudomány és jogászképzés fejlődési irányairól szóló tanulmányát és ajánlását ismerteti: SÓLYOM (1. lj.) 56. Az eredeti dokumentum elérhetőségét szintén lásd 1. lj.

¹⁸⁵ Szalay Gyula hozzászólása a jogászképzés aktuális problémáiról szóló, az ELTE ÁJK-n 2003. március 6-7-én tartott kerekasztal-beszélgetéshez. TAKÁCS (4. lj.) 401-402.

¹⁸⁶ HRUBOS-SZENTANNAI-VEROSZTA (78. lj.) 18.

¹⁸⁷ BODA Zsolt – SZÜCS Zoltán Gábor: „Political Science in Hungary: Towards Diversification and Professionalization” in Barbara KRAUZ-MOZER – Malgorzata KULAKOWSKA – Piotr BOROWIEC (szerk.): *Political Science in Europe at the Beginning of the 21st Century* (Cracow: Jagellonian University Press 2015) 174-175.

¹⁸⁸ Bencze Máttyás és Kovács Ágnes 2003–2005-ös adatok alapján négy vidéki karra számolt, nem publikált adatai alapján a lemorzsolódás a jogász szakon nappali képzésben helyenként a 30%-ot is elérni lát-

Ugyanakkor a finanszírozás szerkezetétől függően sérthet intézményi érdekeket, a képzés félideje körül megcsappanó hallgatói létszám miatt. Így a magyar rendszerben a hallgatói normatíva fenntartása ellenérdekelte teszi a jogi karokat, hogy az ötéves, egységes képzést megosztva szelektáljanak a korábban egységesen továbbtanuló negyed-ötödéves hallgatók között. Polónyi István ezzel összefüggésben 10%-os megtakarítással számol, ha az ötéves egyetemi képzések aránya 50%-ról 33%-ra csökken, de nagyobb arányú csökkenéssel – a főiskolai képzés arányának növelése mellett – akár 30%-os megtakarítás is elképzelhető.¹⁸⁹ Az átalakulás mikéntje számos kérdést vet fel a finanszírozáson túl is, például hogy mennyire zárt a jogi tárgyú alapképzés és mesterképzés kapcsolata, mennyiben képzelhető el átjárhatóság, akár jogi mester szakra más tárgyú alapképzés után, akár más területre, jogi tárgyú alapképzést követően.

A történeti áttekintés mutatta, hogy a jogászképzés rendszerét folyamatos változások jellemezték, és ez a jövőre fokozottan igaz lehet. Az azonban mindenképp üdvözlendő, hogy a kétszintűvé tétel nem történt meg az érintett karok képviselői, a dékánok ellenkezésére tekintettel. A hatalmi szóval – vagy akár a finanszírozás révén állam által – kikényszerített átalakítás számos veszéllyel járhat.¹⁹⁰ Ez azonban nem mentesít az alól, hogy választ adjunk azokra a kérdésekre, amelyek az osztatlan képzés fenntartása mellett egyre erőteljesebben vetődnek fel. Különösen, ahogyan a kétszintű képzések terjednek, megkerülhetetlen a tabu ledöntése, és annak alapos végiggondolása, hogy miként nézhetne ki egy magyar kétszintű jogászképzés, milyen előnyöket nyújthat és mennyiben kezelhetőek a felosztással szükségszerűen járó nehézségek.

3.2. INTÉZMÉNYEK KÖZÖTTI VERSENY, LÉTSZÁMOK ÉS POLITIKAI DÖNTÉSEK

A 2000-es évek második felében a jogászképzést, mint a felsőoktatást általában, az a keretrendszer határozta meg, amely alapvetően a hallgatói létszámhoz köthető normatívák lehívására kondicionálta a kari vezetőséget. Ebben hozott jelentős változást az önfenntartó felsőoktatás programját számszerűsítő 2012-es javaslat, amely a jogászképzésből teljesen kivonta volna az állami ösztöndíjat, tehát jogász szak kizárólag önköltséges formában indult volna 2013-tól.¹⁹¹

szik, levelező képzésben ennek jellemzően a dupláját is meghaladja (karok és évek közötti meglehetősen nagy szórással).

¹⁸⁹ HRUBOS–SZENTANNAI–VEROSZTA (78. lj.) 45-46; POLÓNYI István: *A Bolognai Nyilatkozat néhány oktatáspolitikai és finanszírozási aspektusa. Tanulmány* [Kézirat 2002, Oktatáskutató Intézet Könyvtár]. A tanulmány az OTKA által támogatott T32342 sz., Dr. Hrubos Ildikó által vezetett „A gazdálkodó egyetem” c. kutatás keretében készült.

¹⁹⁰ Az Oktatáskutató Intézet kutatása megemlíti azt a veszélyt, hogy az Európai Felsőoktatási Térségben az országok közötti átjárhatóság erősödésével megjelenhet egy másfajta megosztottság, elsősorban az elit-intézmények és az egyéb, esetleg leszakadó felsőoktatási intézmények között. Ez végső soron az elítélés és tömegképzés kettősségének fenntartásával is járna, intézményi szinten, ahelyett, hogy ez a felosztás a képzési szintek elválasztásában jelenne meg. HRUBOS–SZENTANNAI–VEROSZTA (78. lj.) 111, 113.

¹⁹¹ MTI: „Közösen tiltakozik nyolc dékán” *HVG.hu* 2012. december 11., hvg.hu/itthon/20121211_Kozosen_tiltakozik_nyole_dekan. Az önfenntartó felsőoktatás ötletéről: [Hrportal.hu](http://hrportal.hu): „Orbán: az önfenntartó fel-

A 2010-es kormányváltást követő nyilatkozatokból úgy tűnik, az első években a felsőoktatási források növelése volt a cél,¹⁹² és csak később jelent meg az „önfenntartó felsőoktatás” koncepciója. A jogi és gazdasági képzésekben ez hamar és hangsúlyosan jelentkezett, hiszen valóban minimálisra szűkítették az állami ösztöndíjas helyek számát. (Az átalakulások folytán mára – egy vállalatközi kereskedelemmel és elemzéssel foglalkozó brit cég számításai szerint – Magyarország az átlagkeresetekhez mért tandíjmérték alapján számítva a világ legdrágább felsőoktatást nyújtó országa.¹⁹³)

A jogászokat érintő eredeti javaslat alapján végül 2012-ben országosan száz állami ösztöndíjas jogász hely maradt, azonban itt is a központi vezérlés érvényesült, a kormányzat döntött arról, hogy ezen belül ötven-ötven helyen két budapesti jogi kar, az ELTE és a Pázmány osztozik. Nem volt világos, milyen szempontok játszottak szerepet a döntésben.¹⁹⁴ Szintén változás volt, hogy 2013-tól csak központilag meghatározott pontszámokkal lehetett bejutni ezekre az egyébként is korlátozott számban rendelkezésre álló helyekre.

A 5. ábrából jól látható, hogy a 2012/13-as tanév hozta meg a nappalis hallgatók között az államilag támogatott és a költségtérítéses hallgatók közötti arány megfordulását. Bár ehhez a 2012-es kormányzati döntés a helyek radikális szűkítéséről jelentősen hozzájárult, az adatok teljes kari (nappalis jogász) hallgatói létszámot mutatnak, tehát korábbi tendenciák is éreztetik hatásukat. Ugyanakkor jól látható az is, hogy az egyes jogi karok szempontjából egész másként játszódtak le az időszak arányváltozásai. Miközben a Károlin már a 2008/09-es tanévben lényegesen több önköltséges hallgató volt, Győrben 2010/11-ben, a többi vidéki karon pedig 2011/12-ben egyenlítődt ki, majd fordult meg a két finanszírozási forma aránya. A Pázmányon egy évvel később jelentkezik ugyanez a változás. Leginkább azonban az tűnhet fel, hogy az ELTE államilag finanszírozott helyei alig változnak, miközben 2012/13-ra a költségtérítéses hallgatók aránya nő.

Ez egy kétosztatú rendszer képét mutatja, ahol a vezető jogi karra jár az államilag finanszírozott nappalis hallgatók 40%-a, a maradék helyeken pedig a további hét intézmény osztozik. Ez illeszkedik a Corvinus felsőoktatási kutatóközpontja 2014-es jelentésében írtakkal, ahol a szerzők egyrészt a struktúrák „lemerevedéséről” írnak, az egyes intézmények viszonyát illetően pedig arra a konklúzióra jutnak, hogy a finanszi-

sóztatás biztosítja a fairplay-t” *Edupress* 2012. október 17., www.edupress.hu/hirek/index.php?pid=egyikk&HirID=28001.

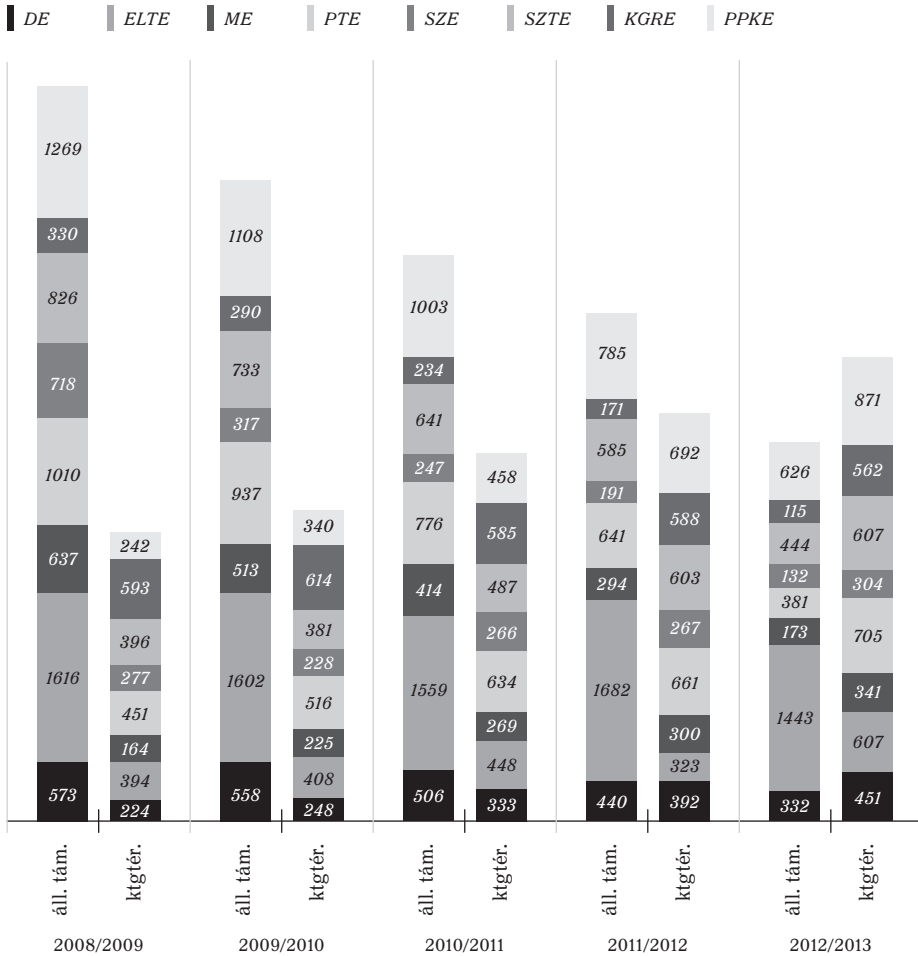
¹⁹² „A felsőoktatás 2013-ban készített stratégiai elképzelése még arról írt, hogy »belátható időn belül érje el a magyar felsőoktatás a GDP arányos költségvetési ráfordítási szint tekintetében az OECD országokban szokásos 1-1,2% körüli értéket«. A 2014 őszen megjelent új felsőoktatási stratégia viszont már úgy fogalmaz, hogy »az elkövetkező években a közvetlen állami támogatás jelentős mértékben nem növelhető, és a rendszer robusztusságát figyelembe véve nem is kívánatos az ilyen mértékű kitettség egyetlen bevételi csatornának«.” BERÁCS (93. l.) 7.

¹⁹³ „The Most Expensive Places to Send Your Kids to University” *Expert Market* September 2015, www.expertmarket.co.uk/most-expensive-places-for-university.

¹⁹⁴ Bencze Máttyás a megtakarítás mellett más szempontokat tart döntőnek: a középosztály védelmének kormányzati célja, a jogi és általában a közéleti-politikai tudás háttérbe szorítása, de mindenekelőtt a hallgatók beteretése az akkor induló Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Karára. BENCZE Máttyás: „Jogászképzés és az új közszolgálat” *Szuverén* 2012. február 26., www.szuveren.hu/vendeglap/bencze-mattyas/jogaszkepzes-es-az-uj-kozszolgalat.

rozás átalakulása (elsősorban csökkentése és központosítása) után „középtávon nemigen képzelhető el más, mint a felsőoktatás szereplőinek jelentős mértékű polarizálódása”.¹⁹⁵

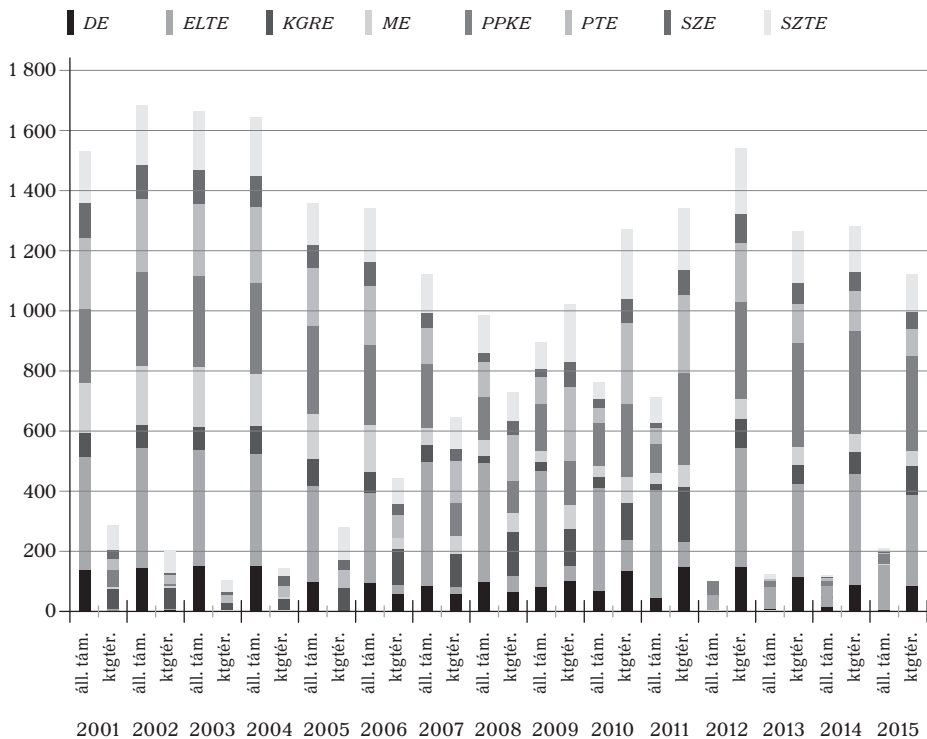
5. ábra. Nappalis joghallgatók finanszírozási forma szerint, intézményenként, 2008–2013

Forrás: Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikák, „3.1.8. Osztatlan képzésben részt vevő hallgatók száma intézmények, karok és szakok szerint”; „3.1.5. Egyetemi és főiskolai szintű képzésben részt vevő hallgatók száma intézmények, karok és szakok szerint”, www.oktatas.hu/felsooktatasi/felsooktatasi_statistikak

¹⁹⁵ BERÁCS (93. lj.) 7.

6. ábra. Nappali képzésekre felvettek száma intézményenként, finanszírozási forma szerint, 2001–2015

Megjegyzés: Költségtérítési helyeknél 2008-tól a pótfelvétellel együtt számolva; SZE 2001-es adat: ELTE győri képzési hely.

Forrás: Felvi.hu, Ponthatárok és statisztikák, Elmúlt évek statisztikái (2001/Á-2015/Á),

Vonalhúzási eredményekre vonatkozó statisztikák, Ponthatárok, jelentkezők és felvettek száma szak(pár)onként, www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evек/!ElmultEvek/elmult_evек.php?stat=13

A változások még jobban láthatóak akkor, ha nem teljes hallgatói létszámot, csak az adott évben felvettek számát vetjük össze. Itt a forduló már 2009-ben bekövetkezik, bár 2012 itt is vízválasztó. Ugyanakkor jól látható az ELTE döntő szerepe a fennmaradó állami finanszírozású helyeknél (6. ábra).

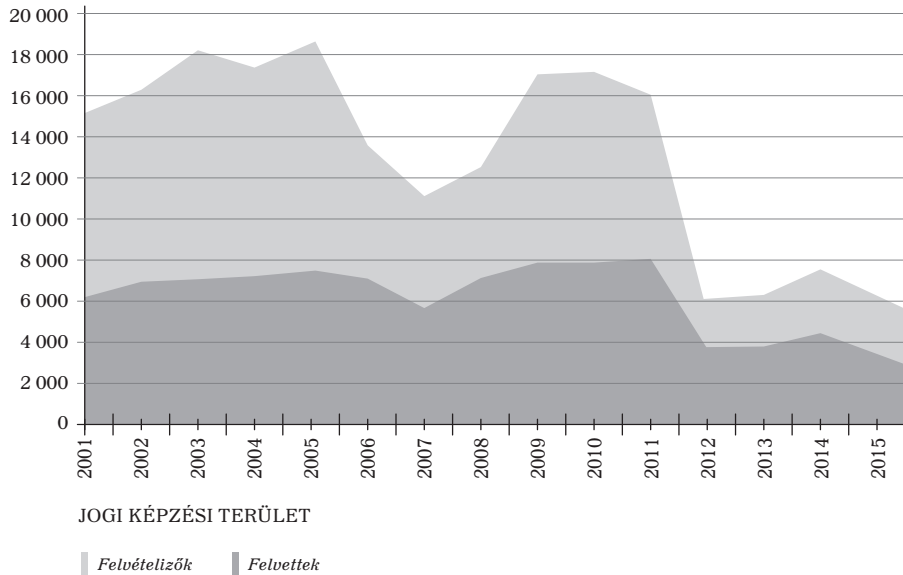
Az ösztöndíjas helyek számának drasztikus csökkentése gyorsan éreztette a hatását a népszerűségi listán is, a jogi képzésre jelentkezők száma alapján a 2010-es és 2011-es 4. legnépszerűbb képzési területből a jogász szak 11. és 9. lett 2012-re, illetve 2013-re és 2014-re.¹⁹⁶ A jelentkező hallgatók gyorsan megértették a kormányza-

¹⁹⁶ Alapképzések és osztatlan képzések, minden munkarend és finanszírozási forma esetén számolva. A megállapítás még akkor is egyértelmű romlás, ha ez párhuzamosan zajlott az igazgatási terület kivételével. Ráadásul hasonló létszámcsökkenés jelentkezett más képzéseknél, ahol az állami ösztöndíjas helyek számát csökkentették. GARAI (82. lj.) 83. 1. táblázat és 89.

ti üzenetet, és a 2012-es jelentkezések után fennmaradt az alacsony érdeklődés a jogi képzési terület iránt. A jelentkezők számának esése (több mint 60%-os csökkenés) 2012-re még az összes képzési területen észlelhető eséshez (kb. 20%) képest is drasztikusnak mutatkozik.

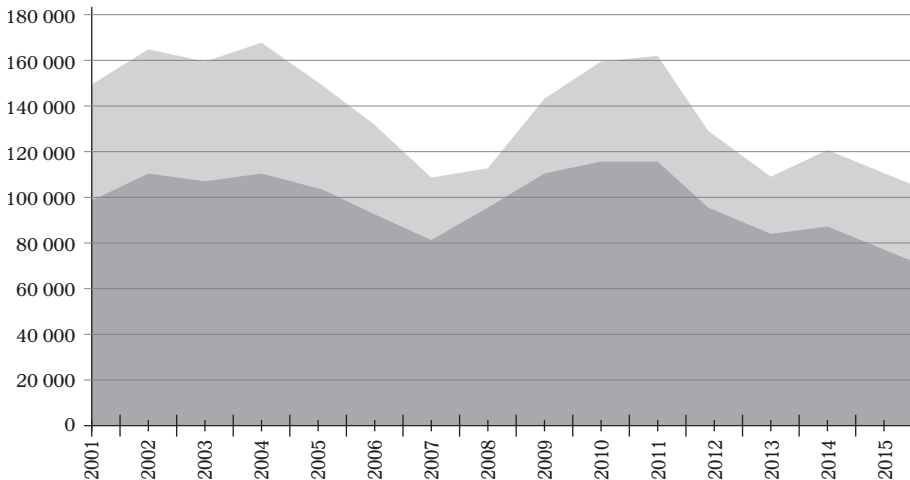
7. ábra. A jelentkezők és felvettek számának alakulása 2001–2015

JOGI KÉPZÉSI TERÜLET

Felvételizők Felvettek

ÖSSZES KÉPZÉSI TERÜLET

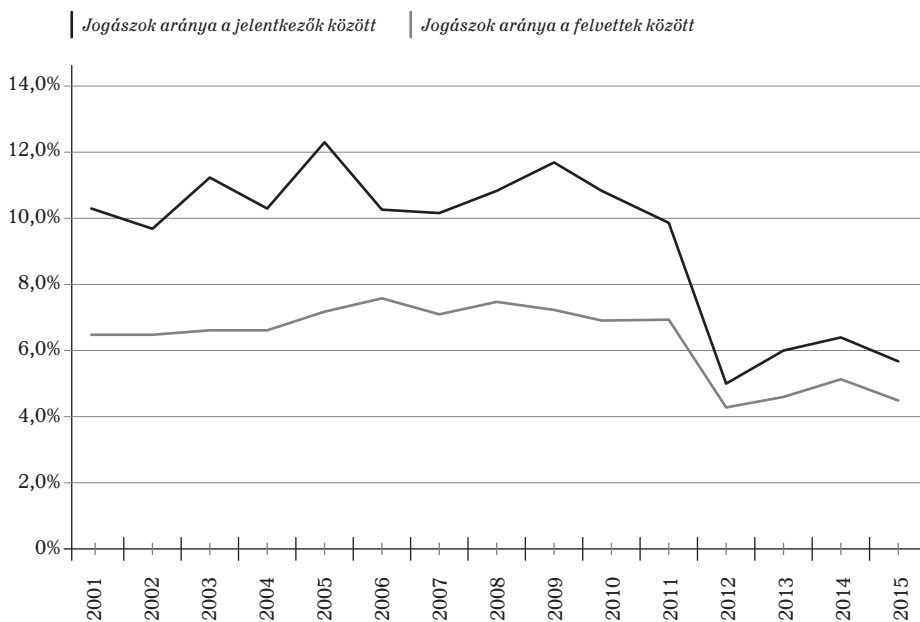

Megjegyzés: Általános, keresztféléves és pótfelvételis adatok összesítve, 2015-ben pótfelvételi nélkül.
 Forrás: 99. lj.

Nehéz azonban értékelni a számokat anélkül, hogy lenne viszonyítási pontunk, a korábbi évek adatain kívül. A legfontosabb kormányzati érv kétségkívül a túlképzés hangoztatása. A felsőoktatást érintő döntéseknél gyakran került elő a munkaerőpiaci igényekhez igazodás szükségessége. Ha a rendszerváltás utáni létszámrobbanást vizsgáljuk, jól látható, hogy ehhez képest a bíróságok és ügyészségek felvételi létszámai eltörpülnek, miközben a legnagyobb létszámot felszívó ügyvédi kamarák a tömegesedés miatt panaszkodnak.

Ugyanakkor a nemzetközi kitekintés azt mutatja, hogy általánosságban „a hazai felsőoktatás képzési, kibocsátási szerkezete nem tér el radikálisan a fejlett országokétól”,¹⁹⁷ és „Magyarországon a joghallgatók a teljes hallgatói létszám négy-öt százalékat teszik ki, ami nemzetközi összehasonlításban alacsony, az uniós átlag ugyanis ennek kétszerese”.¹⁹⁸

8. ábra. A jogász szakra járók aránya a teljes felsőoktatási létszámhoz képest, 2001–2015

Megjegyzés: Általános, kereszféléves és pótfelvételis adatok összesítve, 2015-ben pótfelvételi nélkül.

Forrás: 99. lj.

Egész más eredményre jutunk a „túlképzés” vagy „alulképzés”, azaz az optimális kibocsátás kérdését vizsgálva, ha a jogi diplomát alapvetően a hagyományos jogi pályák fényében vizsgáljuk, illetve ha tágabb körben képzeljük el a jogászok társadalmi sze-

¹⁹⁷ BERÁCS (93. lj.) 6.

¹⁹⁸ Kocsis Miklós és Szalay Gyula tanulmányát idézi Csókás Adrienn: „Hamarosan elfogyhatnak a jogászok” *Magyar Hírlap* 2012. január 31., archivum.magyarhirlap.hu/belfold/hamarosan_elfogyhatnak_a_jogaszok_.html.

repét. Az bizonyosan nem gond, ha a jogi ismeretek olyan területeken jelennek meg, mint szervezés, vezetés, üzleti döntések, újságírás, és számos olyan terület, ahol a jogi ismeretek növelése támogatható célkitűzés. Mielőtt azonban megkerülnénk a kérdést, fontos elismerni, hogy a konvertálhatóság és a nem jogi területen történő elhelyezkedés kívánatos volta függhet attól is, hogy maga a képzés hogyan épül fel, mennyire szigorúan jogi fókuszú és mennyi ideig tart. Kevésbé jelent problémát a hagyományos értelemben vett „pályaelhagyás”, ha rövidebb és kevésbé szigorúan a joganyagra koncentrált képzés előzi meg, míg inkább tűnik pazarlásnak ez abban az esetben, ha hosszabb és szinte kizárólag a joganyag megismerésére szorítókozó képzést követ. Ez részben kapcsolódik a képzés szerkezetének újragondolásához, amely leginkább a bolognai kétosztatú képzés bevezetésének kérdéséhez kapcsolódik a hazai vitákban (lásd fentebb, a megelőző alcímben Bologna kapcsán írottakat).

A munkaerőpiac jogi szegmensét szűken fogva fel sem egyértelmű azonban, hogy a túlképzés tétele megáll. A Felsőoktatási és Tudományos Tanácsnak készített anyagában Kocsis Miklós és Szalay Gyula az 55 ezres jogászi létszámmal és harmincöt éves pályával számolva arra jut, hogy évente több mint ezeröt száz új belépőre van szükség. Ez, ha az egyetem alatti 20%-os lemorzsolódást is beleszámoljuk, ezernyolcszáz fős induló évfolyamot feltételez.¹⁹⁹ Korábban láttuk, hogy az elhelyezkedési adatok meggyőzően cáfolják az első ránézésre meggyőző, „túlképzésről” szóló elképzeléseket, amelyet a '90-es évek létszámbővülését látva sokan képviseltek, különösen a leginkább érintett ügyvédi kamara.

Végül azzal, hogy az önköltséges képzés súlya mára döntő, a kormányzati mérlegelés a túlképzés jelenségéről vagy mértékéről bizonyos értelemben zárójelbe került, hiszen ezt követően a hallgatók már nem pusztán a képzésre fordított idejüket és a járulékos költségeket fektetik be maguk, hanem a képzés kalkulált költségét is, tandíj formájában. Miközben az állam szerepe nem szűnik meg – gondolhatunk akár a minőségbiztosításra, akár a diákhitelrendszer működtetésére –, a döntés felelőssége alapvetően a hallgatót terheli.

3.3. KÖZSZOLGÁLAT ÉS ÁLLAMTUDOMÁNY

Szintén jelentős felbolydulást keltett a Nemzeti Közzolgálati Egyetem létrehozása, a jogi karok szempontjából pedig különösen az a körvonalazódó terv, hogy egyre több jogi tematikájú képzés kerül át kizárólagosan az új intézményhez.²⁰⁰ Lehetséges a korábban tárgyalt finanszírozási kérdések összekapcsolása az NKE közzolgálati koncepciójával. Cserny Ákos szerint

[...] a közigazgatási felsőoktatás napjainkban partikuláris érdekek szolgálatában áll, azaz nem a valódi (szakmai) igények kiszolgálására törekszik, hanem például az okta-

¹⁹⁹ Kocsis Miklós és Szalay Gyula tanulmányát idézi Csókás (198. l.).

²⁰⁰ Erős a párhuzam a nemzetközi tanulmányok monopolizációját felvető kísérletekkel. Erről lásd MAJTÉNYI Balázs: „Megszűnnek a nemzetközi szakok – kivéve a Nemzeti Janicsárképző Egyetemen” *Átlátszó blog* 2015. április 16., blog.atlatszo.hu/2015/04/megszunnek-a-nemzetkozi-tanulmanyok-szakok-kiveve-a-nemzeti-janicsarkepzo-egyetemen/.

tók, intézmények egzisztenciájának biztosítására. Ennélfogva a közigazgatási szakemberképzések jelenlegi formái – a hasznosulást is mérlegre téve – objektíve drágának tekinthetők, amelyek egyúttal nem járulnak hozzá a 'jó állam' igényének megfelelő közszolgálati kar kialakításához.²⁰¹

A közigazgatási szakemberek Magyarországon hagyományosan a jogászképzésből érkeztek, ezt alapvetően csak 1977-tel próbálták megváltoztatni, az Államigazgatási Főiskola létrehozásával.²⁰² (Bár már 1929-ben megtört a jogász végzettség „egyeduralma”).²⁰³ Cserny Ákos értékelése szerint az NKE-vel ehhez, az először 1977-ben megfogalmazódott – „kormányzat alá rendelt [...] közigazgatási szakemberképzés”-i – modellhez tértünk vissza, a '80-as és '90-es évek útkereséseit követően.²⁰⁴

Az NKE előkészítéséért felelős miniszteri biztos – jelenleg az NKE rektorhelyettese – szavaiból arra következtethetünk, hogy ez érinteni fogja a jogászképzés szerepét is, legalábbis a közszolgálati rekrutációban és a képzések szétválasztásában: „A közigazgatást a jogalkotás-jogalkalmazás logikájában kezelő jogászi filozófia egyre kevésbé fér össze a közigazgatás hatékonyság- és működésközpontú szemléletével.”²⁰⁵ Ezt a megközelítést látszik alátámasztani a külön „államtudományi” fokozat törvényi bevezetése. A Miniszterelnökség törvényjavaslata alapján módosította az Országgyűlés úgy a felsőoktatási törvényt és az NKE-ről szóló törvényt, hogy létrejött az „államtudomány doktora” fokozat, amelyet kizárólag a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen lehet megszerezni. A javaslat indokolása nem tartalmaz érvet a módosítás mellett, és annak tartalma, célja sem világos.²⁰⁶ A javaslatot széles körű szakmai tiltakozás követte, tiltakozott a jogi kari dékánok kollégiuma,²⁰⁷ a Magyar Rektori Konferencia elnöksége²⁰⁸ és az MTA XI. Osztálya is,²⁰⁹ elsősorban a kizárólagosság ellen, az egyenlő feltételek biztosítása mellett emelve szót.

A történeti áttekintés után az állam-, illetve a jogtudomány szétválasztása ismerősen hangzik: „Az 1870-es években komoly reformokat hajtottak végre a jogászképzésben, úgy az egyetemi, mint a jogakadémiai szinten. Az egyetemen szétválasztották a jogi és az államtudományi kart.”²¹⁰ Erről a „bifurkáció”-ról visszatekintve jegyezz-

²⁰¹ CSERNY Ákos: „Közhivatalnokok képzése a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen” *Magyar Közigazgatás* 2011/3. 51.

²⁰² CSERNY (209. lj.) 50.

²⁰³ A közigazgatás-tudományi oklevél egyenrangúságának törvényi elismerésével. TEMESI (22. lj.) 95-96.

²⁰⁴ CSERNY (209. lj.) 54-55.

²⁰⁵ Kis Norbert: „A megújuló közszolgálati szakemberképzés kihívásai és lehetőségei” *Magyar Közigazgatás* 2011/3. 14.

²⁰⁶ T/5050. számú törvényjavaslat a *Nemzeti Közszolgálati Egyetemről, valamint a közigazgatási, rendészeti és katonai felsőoktatásról szóló 2011. évi CXXXII. tv. és a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. tv. módosításáról* (2015. június), www.parlament.hu/trom40/05050/05050.pdf.

²⁰⁷ Az Állam- és Jogtudományi Karok Dékáni Kollégiumának 2015. június 8-ai állásfoglalása, www.scribd.com/doc/268152181/Dekani-allasfoglalas. A nyolc jogi kari dékán közül egyedül a Pázmány dékánja nem írta alá a nyilatkozatot.

²⁰⁸ A Magyar Rektori Konferencia elnökségének 2015. június 16-ai állásfoglalása, www.mrk.hu/2015/07/16/-a-magyar-rektori-konferencia-elnoksegenek-allasfoglalasa-az-allamtudomanyi-kepzesrol/.

²⁰⁹ A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának 2015. június 17-i állásfoglalása, mta.hu/data/cikk/13/65/20/cikk_136520/9_osztaly_allasfoglalas_20150617.pdf.

²¹⁰ PÉRŐ (2. lj.) 16.

te meg Máthé Gábor (2003-ban), hogy a „hazai közigazgatási szakemberképzés a jogászképzéstől immár 124 esztendeje elválaszthatatlan”, és ezt „mind a mai napig nem sikerült [...] érdemben megcáfolni”, az 1874-es reformot figyelembe véve sem.²¹¹

Egyelőre nem világos, hogy az NKE 2011-es létrehozását követően meddig terjed majd a törvényileg kiemelt intézmény kizárólagos képzési mandátuma. Jelenleg nehéz megítélni, hogy a nem túl biztató jelentkezési adatok miatti kezdeti rásegítésről van szó, vagy hosszabb távon számítani kell arra, hogy az „elitintézmény” létrehozásának célja összekapcsolódik azzal, hogy további jogi és kapcsolódó képzéseket központosítanak, és ez hatással lesz a jogi karok képzési szerkezetére is. A jogtudomány oktatásának hazai helyzetét tekintve az átalakítás mögötti elképzelések egyik veszélye, hogy a „hatékony végrehajtás” szűken értelmezett szempontjai mögött a tágabban vett, jogállami gondolkodásra nevelést is magában foglaló szemlélet ambíció szintjén is eltűnni látszik.

3.4. TOVÁBBI KORMÁNYZATI TERVEK

A jogászképzés jövőjét érintő politikai döntések függhetnek attól is, hogy a kormányzaton belül kihez köthető koncepció ölt jogszabályi formát. Az NKE körüli bizonytalanság részben annak eredője, hogy az oktatási kormányzat rendre elhárítja a felelősséget a három minisztériumi fenntartóval létrehozott intézmény kapcsán. Ebbe a közegbe lépett be az Igazságügyi Minisztérium. Trócsányi László igazságügyi miniszter, aki maga is jogi egyetemi oktató, a hivatalba lépését követően beszélt annak szükségességéről, hogy huszonöt évvel a rendszerváltást követően a kormányzat áttekintse a jogászképzés helyzetét. Vízkelety Mariann, a KSH alelnökét bízta meg azzal, hogy készítsen elő egy átfogó jelentést a témában, melyet 2015 nyarára ígértek, de a kapcsolódó anyag azóta sem érhető el nyilvánosan.²¹²

A jelentésből annyi ismert, hogy számos állításában ellentétes a felsőoktatást érintő kormányzati kijelentésekkel, legalábbis a jogi karok helyzetének értékelésében. Alulfinanszírozottságról beszél, a karok autonómiájának bővítéséről, hangsúlyozza, hogy a jogvégzettek nem csak olyan funkciókat tölthetnek be, amelyek betöltése kifejezetten jogi végzettséghez kötött, továbbá hogy nincs jogász túlképzés, és a főváros túlzott arányával szemben a vidéki képzések helyzetének erősítését fogalmazza meg célként.

A kormány májusban fogadta el az előterjesztés alapján azt a határozatot, amely megállapítja, hogy további teendők szükségesek „a jogászképzés fenntartása és továbbfejlesztése” céljából, a „jogtudományi kutatásokhoz és jogtudományi tanulmányi tehetséggondozási rendszer kialakításához, valamint tartós működtetéséhez” kapcsolódóan. A határozatból nem derül ki, hogy milyen konkrét intézkedések, tervek kapcsolódnak ezekhez az általános célkitűzésekhez – itt vélhetően az igazságügyi

²¹¹ MÁTHÉ (73. lj.) 302.

²¹² PINTÉR M. Lajos – VARGA Anna: „Trócsányi László: Ha nem a párbeszéd uralkodik, Európa magát verheti szét” *Szeged Ma* 2014. november 13., szegedma.hu/hir/szeged/2014/11/trocsanyi-ha-nem-a-parbeszed-uralkodik-europa-magat-verheti-szet.html.

miniszter van döntési helyzetben –, és hogy pontosan mire fordítják a „tartósan” és már 2015-től biztosított ötszázmillió forintos többletforrást.²¹³ Ez valamiképp enyhíthet az állami ösztöndíjas helyek 2011 utáni megnyirbálását követően előállt helyzeten, bár a több száz férőhely elvesztését – amely a vidéki karokat az elvileg indokolható előnyben részesítés helyett rendkívül hátrányosan érintette – aligha tudja kompenzálni.

A jogászképzést érintő legutóbbi fejleményekből látható, hogy túl sok a bizonytalansági tényező ahhoz, hogy érdemi állítást lehessen tenni a rendszer jövőjét illetően.

4. ÖSSZEFOGLALÓ

A fejezet első részében a hazai jogászképzés történetét tekintetem át, ezt követően bemutattam a legfontosabb adatokat, amelyek a mai képzési szerkezetet jellemzik. Erre a háttérre építve a jogászképzés jövőjéről szóló viták két hangsúlyos területén megjelenő érveket ütköztettem. A Bologna-folyamat kapcsán megfogalmazott álláspontok mögött minden esetben intézményi aggodalmak is megjelennek. A félelmek egy része az utóbbi évek átalakításai után (az állami finanszírozás radikális csökkenése, létszámadatok, jogi tárgyú alapképzés bevezetése, jogi mesterképzések elterjedése) ma már jóval kevésbé indokolható. A nagyobb létszámú kari működés fenntartásáért vívott küzdelem, a létszámnövekedés időszakának lezárulta után ideje lenne, ha elindulna a képzés tartalmi újragondolása, és érdemes lenne áttérni, a jogi képzés történetének tömegképzési korszakát követően, egy minőségi szakaszra. Ez többek között reagálhatna arra, hogy a nemzetköziesedést tekintve a jogászképzés a hazai képzések átlagához képest is lemarad.

A vita résztvevői, közöttük a Bologna-folyamatot bírálók által hangoztatott problémák jellemzően a kétszintűsége fókuszálnak, ráadásul a felvetett kérdések egy részét a kétszintűség végiggondolt bevezetése maga orvosolhatná. A kétszintű képzés bevezetése egyrészt szolgálhatná a szélesebb társadalomtudományi megalapozás, az átjárhatóság, a specializáció és a hallgatói szelekció célját, ugyanakkor az átalakulás módjától függően az átállás érzékenyen érintheti a jogi karokat. Mivel egy ilyen átfogó modellváltás nem nélkülözheti a résztvevők együttműködési szándékát, elsősorban a jogászképzés szereplőinek a felelőssége, hogy meginduljon a közös gondolkodás az átalakítás lehetséges irányairól. Ezt segítheti hasonló külföldi, elsősorban európai példák áttekintése, melyhez jelen fejezet nyújt néhány kiindulópontot.

Az együttműködés fontosságát hangsúlyozó szemlélettel ellentétes irányú a jogászképzést érintő változások másik vonulata, a kormányzati központositásból fakadó döntések. Nem látható, hogy az egyes, kivételezett intézményi érdekeken túl mi az oktatáspolitikának a távlati célja a jogászképzéssel, ez pedig a kézi irányításra átvitt helyelosztásokkal együtt ellehetetleníti a tervezhetőséget, ami erősíti azt a jelenséget, hogy az intézmények rövid távú célokat követnek. Az áttekintés nem igazol-

²¹³ 1311/2015. (V. 21.) Korm. határozat egyes fontos közpolitikai célokhoz kapcsolódó jogtudományi kutatásokhoz és tehetséggondozáshoz szükséges források biztosításáról.

ta a túlképzés gyakran – immár kormányzati szintről is – hangoztatott képét, amely elsősorban a '90-es évek gyors bővüléséből és az ügyvédi szakma „telítettségérzéséből” táplálkozott. A pályakövetési adatok és a frissdiplomások között végzett felmérések alapján a jogi diploma továbbra is jó befektetés, és a létszámadatok egyik releváns szempont szerint vizsgálva sem tekinthetőek kiugrónak. Paradox módon az önköltséges képzés jelszavával – amely révén alapvetően a képzésben részt vevő, illetve annak családja vállal felelősséget a döntésért – együtt az állami beleszólás tovább erősödött.

A tandíj közel általánossá tétele a jogászképzésben egyúttal megerősítette a felsőoktatásban általában regisztrált polarizáció jelenségét – elsősorban az ösztöndíjas helyek 40%-áért felelős ELTE jogi karának elszakadásával –, ugyanakkor nem látszik, hogy a költségtérítést vállalók és az állami ösztöndíjasok között egyre nyíló ollóval szemben az esélyegyenlőség, a társadalmi mobilitás célját milyen módon lehetne a rendszer integráns részévé tenni. Ez a jogászképzést egyik lényeges társadalmi funkciójától fosztja meg, és a tágabb közpolitikai környezettel együtt az egyenlőtlenségek újratermelődését erősíti.